

**КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА**

Ч. 9

1968

ІВАН ТЕСЛЯ

**УКРАЇНСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ
КАНАДИ**

**ПОСЕЛЕННЯ І ДЕМОГРАФІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА**



ТОРОНТО

**КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА**

Ч. 9

1968

ІВАН ТЕСЛЯ

УКРАЇНСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ КАНАДИ

**ПОСЕЛЕННЯ І ДЕМОГРАФІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА**



ТОРОНТО

**З друкарні Видавничої Спілки „Гомін України”
140 Бетирст Ст., Торонто, Онт. — Канада**

THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY IN CANADA

No. 9

1968

J. I. TESLA

UKRAINIAN POPULATION OF CANADA

**SETTLEMENT AND DEMOGRAPHIC
CHARACTERISTICS**



TORONTO, ONTARIO, CANADA

РЕДАКЦІЯ

Проф. д-р Євген Вертипорох

Д-р Богдан Стебельський

В С Т У П

Повища праця — це одна з чергових робіт автора про українське населення Канади, сперта головню на статистицих даних і звідомленнях уряду. Ціль роботи — дати якнайвірніший образ нашої спільноти в Канаді на тлі населення цілої держави і її більших національних груп, щоб таким чином краще виступили у ньому світла й тіні. Студіюючи еволюцію української групи, починаючи від перших років її поселення в цій країні автор старався виявити напрямні її розвитку. Тій цілі служать табелярні зіставлення числових даних, звичайно перелічені на відсотки, діаграми і мапи. Тому, що праця сперта головним чином на статистиці, автор присвятив окрему увагу справі поправи недокладних вислідів спису населення на основі інших джерельних матеріалів.

З уваги на завдання, використання джерел і методи, праця стоїть на окремому місці в літературі присвяченій канадським українцям. Таким робом вона не тільки доповнює дотеперішні праці, майже виключно історичного і соціологічного характеру, але започатковує нову ділянку дослідів, що мають на цілі охопити інші прояви життя української спільноти в Канаді.

Євген Вертипорох

**
*

Метою праці „Українське населення Канади” є дати характеристику поселень і демографічної структури українців у тій країні. В окремих розділах оговорено чисельний ріст, розселення і його зміни, вплив чужого середовища на затрату рідної мови, культури, релігії. Вплив переселення до міста на підвищення рівня формальної освіти і збільшення числа професіоналістів.

Праця основана головню на аналізі статистичних даних переписів населення, перевірених і справлених відповідно до інших джерельних інформацій, передусім даних іміграційного уряду.

В опрацюванні статистичних даних застосовано порівняння відсотків та графічну методу: діяграми і карти. За територіяльну одиницю зладження мап для представлення географічного поширення даного явища послужила територія найменшої адміністративної одиниці — муніципальна громада або місто. Для загальніших явищ територіяльною одиницею служили області перепису населення (цензусові дистрикти).

З літератури предмету використано тільки праці, що безпосередньо заторкують проблему. Текст праці обмежено до найконечніших пояснень, без чого дані явища були б незрозумілі.

З браку місця менш суттєві проблеми не заторкувано тільки згадано, залишаючи їх основніше передискутування окремим працям. Автор мав на увазі можливості використати інформації цієї публікації в практичному житті, а не тільки як наукову розвідку.

На цьому місці мило мені зложити подяку д-рові В. Ю. Кисілевському за критичне перечитання праці, д-рові Б. Стебельському за справлення мови, а передусім проф. д-рові Є. Вартипорохові, голові НТШ, за уможливлення публікації.

Характеристика українського переселенчого руху до Канади

Історію української еміграції до Канади, що її започаткували в 1891 р. Іван Пилипів і Василь Єленьяк, селяни з Небилова, Калуського повіту в Галичині, можна поділити на три періоди: 1. перед першою світовою війною, 2. між двома війнами і 3. після другої світової війни. Вони розмежовані роками світових війн і післявоєнних захитань господарської рівноваги, коли іміграція до Канади була припинена. Всі ці три етапи української еміграції основно різняться між собою так суспільним складом переселенців як і причинами переселенчого руху.

Перша переселенча фаза охоплювала майже виключно селянську рільничу людність Галичини і Буковини, з невеликим додатком Закарпаття і Волині. Причиною еміграції були скрайне невідрадні господарські умовини українських селян. Земельний голод, спричинений несправедливим розподілом ужиткової землі між групою великих землевласників і мільйонами сільських господарств, безробіття й визиск селян, неспівмірно високі податки, високі ціни на промислові вироби і низькі ціни на сільськогосподарські продукти, зіпхнули селянина на дно життєвої нужди. Коли до неї прилучився гніт з боку чужої адміністрації, цілковита байдужість держави, низький рівень освіти, брак індустрії та інших галузів господарства, які могли б дати працю зайвій у сільському господарстві робучій силі, то ситуація селян ставалася безвихідною. Одиноким виходом з неї могла бути лише еміграція.

Перед початком еміграції до Канади українці Галичини, Буковини й Закарпаття виїздили на сезонів роботи до суміжних країн Австро-Угорщини, Румунії, Німеччини і Росії. В 1870-их роках розпочалася заробіткова еміграція до З'єдинених Штатів Америки. Однак ця еміграція охоплювала переважно середньозаможне селянство, яке могло ризикувати високими коштами

транспорту. Її ціль — заробіток гроша на поправу господарства. Заробіткові емігранти в більшості верталися до краю і тільки частина їх залишалася на постійно як фабричні робітники в містах. Одначе заробіткова еміграція не могла розв'язати найпекучішої проблеми — браку землі, самотнього варстату праці українського селянина. Збільшити селянський земельний фонд можна було тільки шляхом земельної реформи — парцеляцією великих земських посіlostей, чому противилася все-владна група дідичів. Тому, коли в початках 1890-их років появилися в Галичині агенти Бразилії, (яка після знесення невилічності опинилася в господарській депресії, спричиненій браком робітників на плантаціях), які фальшивими інформаціями про корисні життєві умовини потрапили обманути легковірних селян, розпочалося масове переселення до тієї, господарсько відстакої країни.

Коли ж виявилася, що тисячі емігрантів падали жертвою нездорового клімату, пошестей, дуже поганих життєвих умов, українська провідна верства, згуртована в товаристві „Просвіта”, звернула свою увагу на Канаду як надійну країну поселення.

Щоб, однак, мати джерельні інформації про поселенчі можливості в Канаді, вислано туди в 1895 р. одного з найкращих знавців сільського господарства, д-ра Осипа Олеськова, в товаристві селянина Дорундяка. З допомогою канадського уряду Олеськів об'їхав важливі терени призначені для колонізації, поробив фахові спостереження і зібрав потрібні інформації, подбав про опіку урядових чинників для майбутніх українських переселенців та постарався, щоб в осередку поселеного руху, Вінніпезі, призначено для них окремого українського урядовця. Ним став у наступному році Кирило Генік-Березовський. Свої спостереження про Канаду разом з практичними радами для емігрантів оголосив д-р Олеськів окремою книжкою „О еміграції” (1895). Ця книжечка разом з попередньо виданою „О вільних зем-

лях” сталася основним джерелом інформацій про Канаду. Поширена при допоміг сітки читалень „Просвіти” і читалень ім. М. Качковського вона розбудила зацікавлення Канадою широких шарів селянства і була важливим чинником у розвитку переселенного руху.

Третім і найважливішим чинником, який вплинув на посилення еміграції до Канади, була політика канадського уряду. Шукаючи за імігрантами-рільниками, щоб заселити степові провінції, він звернув увагу на рілньничо перенаселену Галичину. Він заключив навіть угоду з Норт Атлантик Трейдінг Ко. в Гамбурзі і з Олеськовим, на підставі якої уряд Канади погодився платити винагороду за кожного імігранта. Цю угоду уневажнено в 1906 р., коли імігранти прибували до Канади масово без дальшої заохоти.

Починаючи з 1896 р. число українських імігрантів до Канади зростало від кількох до кільканадцяти тисяч на рік, осягаючи в 1913 р. 21.600.

Українських імігрантів спрямовувано на поселення



Рис. 1. Канада. 1 — Державна межа, 2 — межі провінцій, 3 — північна межа густого поселення. (В. Кубійович: Енциклопедія Українознавства т. III. стор. 933).

до Західньої Канади. Вихідною точкою для поселенців було місто Вінніпег. Відсіль групи переселенців їхали під проводом урядовця на поселення в призначені околиці. Там голова родини діставав площу на поселення — гомстед, за яку складав оплату \$10 і яку зобов'язувався вичистити і загосподарити.



Рис. 2. Поселення українців у Канаді в 1911 р. 1—3 число українців: 1 — 500, 2 — 1000, 3 — 10.000; 4 — державна межа, 5 — межі провінцій. (В. Кубійович: Енцикл. Українознавства т. III, стор. 934).

Праця при вичищуванні ґрунту належала до найважчих. Звичайно, українцям призначувано гірші землі — підмоклий ліс, закидані камінням пустарі або інші невжитки, кількадесят миль віддалені від залізниці. Через те вичищення площі вимагало більше праці і грошових видатків, чим це було потрібно на кращих землях. Землі в догідному положенні ближче залізниці, належали до залізничних компаній або були в руках лихварів і за них треба було платити по \$3 і більше за один акер. Українські поселенці, найчастіше без потрібної грошової суми, були від самого початку поставлені у некорисні обставини. Щоб здобути грош на закуп найконечнішого інвентаря, харчів і одіння для родини, поселенець був змушений найматися на працю до раніше осілих фермерів, на залізниці або при будові, залишаючи родину на гомстеді. Незнання мови і брак освіти це, побіч браку гроша, другі некорисні чинники, які гальмували по-

ступ. Однак залізна витривалість, працьовитість, і терпеливість допомогли українському піонерові поборювати труднощі. Впродовж кільканадцяти років українці заселили 1.200 мильову смугу канадського лісостепу, що тягнеться від південносхідньої Манітоби до околиць Піс Рівер у північнозахідній Алберті. Це головна база українських фермерських поселень Тут українські поселенці створили для себе нову батьківщину, розбудовуючи в ній свою питому матеріальну і духову культуру.

Війна 1914 перервала іміграцію українців до Канади майже на десять літ.

Нова переселенча фаза почалася в 1923 р. Вона основно різнилася від попередньої так своїм складом, як і вищим рівнем освіти емігрантів. Хоч селяни творили в ній високий відсоток, однак були це люди національно свідомі і, щонайменше, з елементарною освітою та вистачаючою для розведення сільського господарства готівкою. Ця фаза включала значне число здемобілізованих старшин і вояків українських армій та людей з середньою і високою освітою. Для більшості з них Канада мала бути лише тимчасовим захистом для відсвіження сил і чекання нагоди для відновлення боротьби за самостійність рідного краю. Цим пояснюється, що друга еміграція тільки в малому числі поселювалася на фармах. Більшість шукала зарібкової праці в містах, яка давала їм ширшу свободу руху. Більше підприємчиві імігранти одинцем або в спілці з другими організували власні варстати праці в різних ділянках господарства. Друга переселенча фаза поклала основи під організаційне життя, діяльність якого поширилася на цілу Канаду. Багато праці покладено в культурно-освітній і політичній ділянці.

Велика економічна депресія 1930-их рр. сильно обмежила, а відтак друга світова війна майже цілком припинила українську іміграцію. Коли ж у 1947 р. Канада знову відкрилася для переселенців, то з цього могли користати лише ті українці, що в наслідок воєнного

лихоліття найшлися поза межами большевицької окупації і перебували під опікою міжнародних організацій, УНРРА і відтак ІРО, на території Німеччини, Австрії й інших західноєвропейських держав.

Переселенча група третьої іміграції основно різнилася від обох попередніх тим, що в ній найшлися представники всіх українських земель і всіх шарів суспільности з високим відсотком інтелігенції і міщан. Основна частина переселенців третьої фази поселилася в містах і без довшої проволочки включилася в загальноканадське життя.

Число канадських українців

Починаючи від 1896 р. число українського населення Канади зростало з року на рік так значно, що вже перед першою світовою війною українці творили найчисельнішу слов'янську групу Канади і чисельно поступалися тільки перед британцями, французами і німцями. На високий чисельний приріст українців перед першою світовою війною впливала передусім іміграція. Після 1914 р. це число збільшується завдяки природному приростові й іміграції. Табеля ч. 1 ілюструє число і національний склад населення Канади, як теж відсоток уроженців Канади в 1961 р.

Число українського населення Канади в минулих десятиріччях не було докладно знане. В наслідок слабкої національної свідомости самих українців, а ще більш непоінформованости канадців у національних і політичних справах центральної Європи, які утотожнювали поняття національної і державної приналежностей і країни походження, українців записувано не тільки під тодішньою їх назвою „русинів”, але також як: галичан, буковинців, австрійців, мадярів, росіян, а згодом — поляків, румунів, чехословаків і ін: Таким чином десятки тисяч українців було причислено до чужих рубрик. На ці недокладності переписів населення звертали увагу

Табл. ч. 1. Етнічний склад населення Канади в 1961 р.*)

Національна група	Кількість	%	уроженці Канади	
			уроженці	%
Британці	7.996.669		43.8	86
англійці	4.195.175	23.0		
шкоти	1.902.302	10.4		
ірландці	1.753.351	9.6		
валійці	143.942	0.8		
інші	1.899			
Французи	5.540.346		30.4	98
Німці	1.049.599		5.8	73
Українці	473.337		2.6	77
Італійці	450.351		2.5	41
Голляндці	429.679		2.4	64
Скандинавці	386.534		2.1	73
норвежці	148.681	0.8		
шведи	121.757	0.7		
данці	85.473	0.5		
ісландці	30.623	0.1		
Поляки	323.517		1.8	60
Індіани	220.121		1.1	100
Жиди	173.344		0.9	62
жидівська віра	254.368	1.4		
Мадяри	126.220		0.7	43
Росіяни	119.168		0.7	72
Австрійці	106.535		0.6	59
Всі канадці	18.238.247		100.0	

автори (Т. Д. Ферлей ¹⁾, К. Йонг ²⁾, В. Буртон Гурд ³⁾ і ін.). Багато достовірніші числа українців можна мати з річних звідомлень іміграційного уряду Міністерства Внутрішніх Справ, який провадив евіденцію висадки імігрантів у пристанях і їх даліше спрямування. Беручи до

*) Census of Canada 1961. Population. Catalogue No. 92-545.

¹⁾ Т. Д. Ферлей: Яке число українців живе в Канаді, „Український Голос” 14. 9. 1921. за О. Войценко: Літопис українського життя в Канада, том II, стор. 174 і 175.

²⁾ С. Н. Yong. The Ukrainian Canadians, p. 41. V. J. Kaye. Early Ukrainian Settlements in Canada, 1895—1900, p. 372.

³⁾ Hurd W. Burton. Racial origin and Nativity of the Canadian People. Ottawa: Dominion Bureau of Statistics, 1934.

уваги дані Іміграційного Відділу, узгляднуючи природний приріст і число поворотців, автор одержав такі мінімальні числа для окремих літ перепису населення:

Табл. ч. 2. Число української людности в окремих роках перепису населення Канади. *)

Рік	Урядові числа	Мінімальна оцінка
1901	5.682	32.400**)
1911	75.422	126.000
1921	106.721	206.200
1931	225.113	295.100

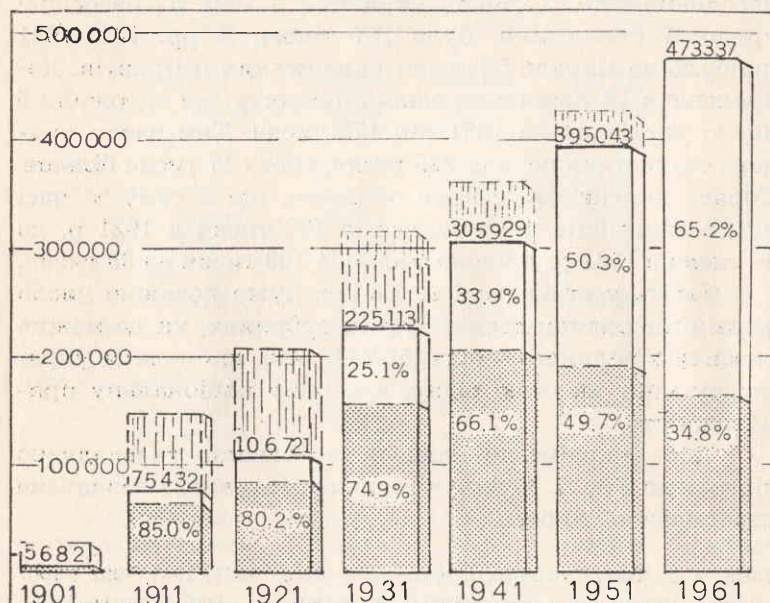


Рис. 3. Ріст числа українського населення в Канаді (на основі урядової статистики).

*) Census of Canada. Population. 1901, 1911, 1921, 1931. Annual Reports of the Department of the Interior. Immigration, years 1891—1916.

**) Д-р В. Ю. Кий в своїй праці: Early Ukrainian Settlements in Canada на основі поіменних списків імігрантів устійнив їх число по 1900 р. на 27.036.

Докладніше про перший період іміграції гляди додаток.

В обчисленнях узгляднено тільки тих імігрантів, яких записано в рубриці русинів, галичан і буковинців, яких українська національна приналежність не підлягає сумнівові. Не узгляднено числа українців, які іммігрували в Канаду під чужою національною назвою, як напр., австрійці, росіяни і поляки. Число таких осіб сягало кількадесят тисяч. Іноді частина їх діставалася до своїх національних рубрик, як це було під час перепису населення 1931 р. Число українців в 1921 р., на основі урядової статистики, було 107 тисяч. В рр. 1921-1931 прибуло до Канади 58 тисяч українських іммігрантів. Дочислюючи 13 тисяч природного приросту, ми одержали б число українців на 1931 рік 178 тисяч. Тим часом урядова статистика подала 225 тисяч, тобто 47 тисяч більше. Справа вияснюється, коли зважити, що в тому ж часі число австрійців зменшилося із 108 тисяч в 1921 р. до 49 тисяч в 1931 р., а число росіян із 100 тисяч на 88 тисяч.

Навіть у статистиці із 1961 р. дуже поважне число українців залишилося в чужих рубриках, як це можна вносити з великого числа (56.744) осіб, що подали українську мову як свою рідну, але іншу національну приналежність.

Зріст української людности Канади унагляднено діаграмою Рис. 1. Оціночні, поправлені, числа зазначено перериваною лінією.

Табл. ч. 3. Число українців Канади в роках 1931, 1941, 1951 і 1961 і його процентове відношення до людности цілої Канади і її провінцій.*)

Провінція	1931	1941	1951	1961
Нова Шотляндія				
Все населення	512.846	577.962	642.584	707.007
Українці - число	871	711	1.235	1.763
" %	0.1	0.1	0.2	0.2

*) Census of Canada. Population. 1931, 1941, 1951, 1961.

Провінція	1931	1941	1951	1961
Квебек				
Все населення	2,874.662	3,331.882	4,055.681	5,259.211
Українці - число	4.340	8.006	12.921	16.588
" %	0.2	0.2	0.3	0.3
Онтаріо				
Все населення	3,431.683	3,787.655	4,597.542	6,236.092
Українці - число	24.426	48.158	93.595	127.911
" %	0.8	1.3	2.0	2.1
Манітоба				
Все населення	700.139	729.744	776.541	921.686
Українці - число	73.606	89.762	98.753	105.372
" %	10.5	12.3	12.7	11.4
Саскачеван				
Все населення	921.785	895.992	831.728	925.181
Українці - число	63.400	79.777	78.399	78.851
" %	6.9	8.9	9.4	8.5
Альберта				
Все населення	751.605	796.169	939.501	1,331.944
Українці - число	55.872	71.868	86.951	105.923
" %	7.6	9.0	9.3	8.0
Бріт. Колумбія				
Все населення	694.263	817.861	1,165.210	1,629.082
Українці - число	2.583	7.563	22.613	35.640
" %	0.4	0.9	1.9	2.2
Інші провінції і території				
Все населення	509.803	569.390	1,000.642	2,837.126
Українці - число	15	84	576	1,289
" %	—	0.1	0.6	0.5
Канада				
Все населення	10,376.786	11,506.655	14,009.429	18,238.247
Українці - число	225.113	305.929	395.043	473.337
" %	2.2	2.7	2.8	2.6

Розподіл українців по провінціях

В першому періоді імміграції українці поселялися переважно в Західній Канаді. Друга імміграційна фаза після першої світової війни поселялася більшістю в містах Онтаріо. Велика депресія 1930-их років спричинила міграцію людности з рільничих провінцій до промислових міст Онтаріо і Бріт. Колумбії. Пересе-

лення з сіл до міст та з рілних околиць до промислових посилюлося в часі моторизації сільського господарства і розвитку промисловости, в останніх десятиках літ.

Зріст числа українського населення окремих провінцій представлено на діаграмі Рис. 4.

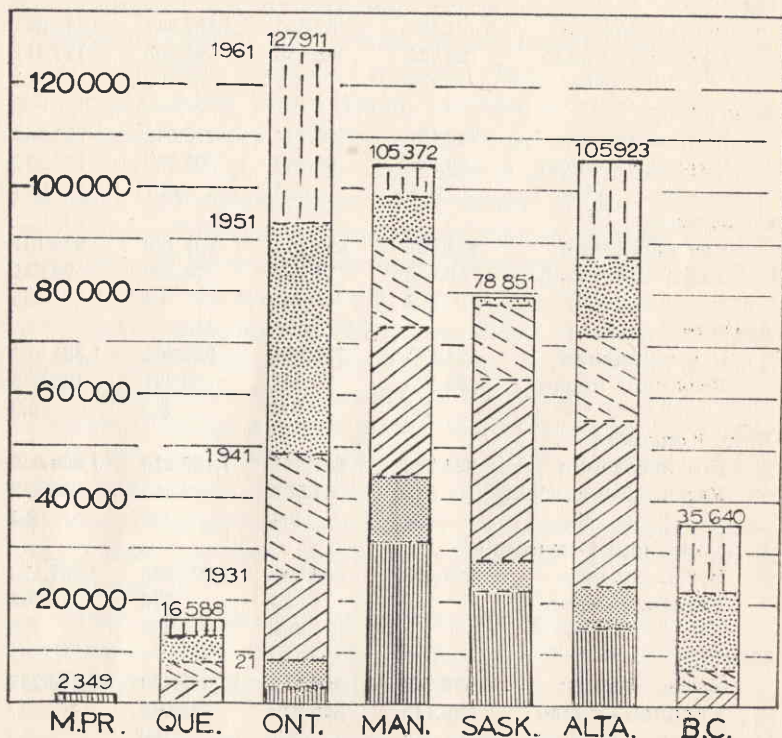


Рис. 4. Ріст числа українського населення в окремих десятиріччях по провінціях.

Наступна таблиця дозволяє нам слідити міжпровінційну міграцію українців у роках 1921-1961 на основі змін відсотка української людности даної провінції у відношенні до числа всіх українців.

В Таб. ч. 3 подано числа процентового відношення українців до загалу населення даної провінції і Канади. Їх унагляднено теж на діаграмі Рис. 5. Так для цілої

Табл. 4. Зміни в розселенні українців Канади по провінціях в процентах до всіх українців в рр. 1921 — 1961.*)

Провінція	1921	1931	1941	1951	1961
Альберта	22.3	24.8	23.5	22.1	22.4
Саскачеван	26.4	28.2	26.1	19.6	16.7
Манітоба	41.4	32.7	29.4	25.0	22.3
Степові провінції	90.1	85.7	79.0	66.9	61.4
Онтаріо	7.8	10.9	15.7	23.6	27.0
Квебек	1.1	1.9	2.6	3.3	3.5
Бріт. Колумбія	0.7	1.1	2.5	5.7	7.5
Інші	0.3	0.4	0.2	0.5	0.6
Канада	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

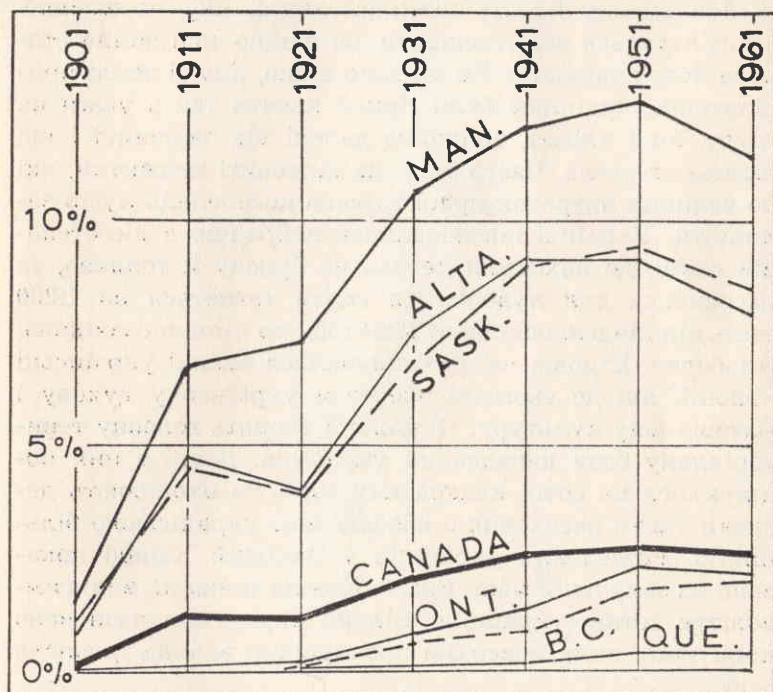


Рис. 5. Ріст відсотків українського населення в Канаді і її провінціях.

*) Census of Canada. Population. 1921—1961.

Канади як і її провінцій цей відсоток зростав до 1951 р., осягаючи 2.8% для Канади, 12.7% для Манітоби, 9.4% для Саскачевану, 9.3% для Альберти, 2.3% для Онтаріо. Після припинення допливу свіжої української іміграції з Європи відсоткові числа спадають.

Розселення

Українських поселенців першого періоду спрямовувано на поселення в Західній Канаді. Тут приділено їм 160 акрову площу цілинної землі, яку поселенець зобов'язувався загосподарити, бо щойно тоді земля ставала його власністю. Як згадано вище, площі землі приділювані українцям були гіршої якості так з уваги на ґрунт, як і клімат, звичайно далекі від залізниці і від людських осель. Часто були це цілковиті невжитки, які по великих витратах праці і гроша поселенець мусів залишити. Українці поселялися найрадіше в лісостеповій смузі, де находили дерево на будову й топливо, та пасовиська для худоби. Ця смуга тягнеться на 1.200 миль від південносхідньої Манітоби до північнозахідньої Альберти. Вздовж неї розташувалися великі українські колонії, які до сьогодні зберегли українську духову і матеріальну культуру. Ці колонії творять головну територіальну базу канадських українців. Деякі з них поширилися на сотні квадратних миль та охоплюють десятки тисяч населення з абсолютною українською більшістю. Розселення українців у Західній Канаді показано на залученій мапі. Рис. 6. Кожна точка на мапі символізує сотню українців. Більші скупчення зазначено колісцями, яких поверхня пропорційно велика до числа осіб.

Інша мапа (Рис. 7) показує відсоткове відношення числа українців до числа всього населення даної області. На цій мапі ще краще виступає смуга українських

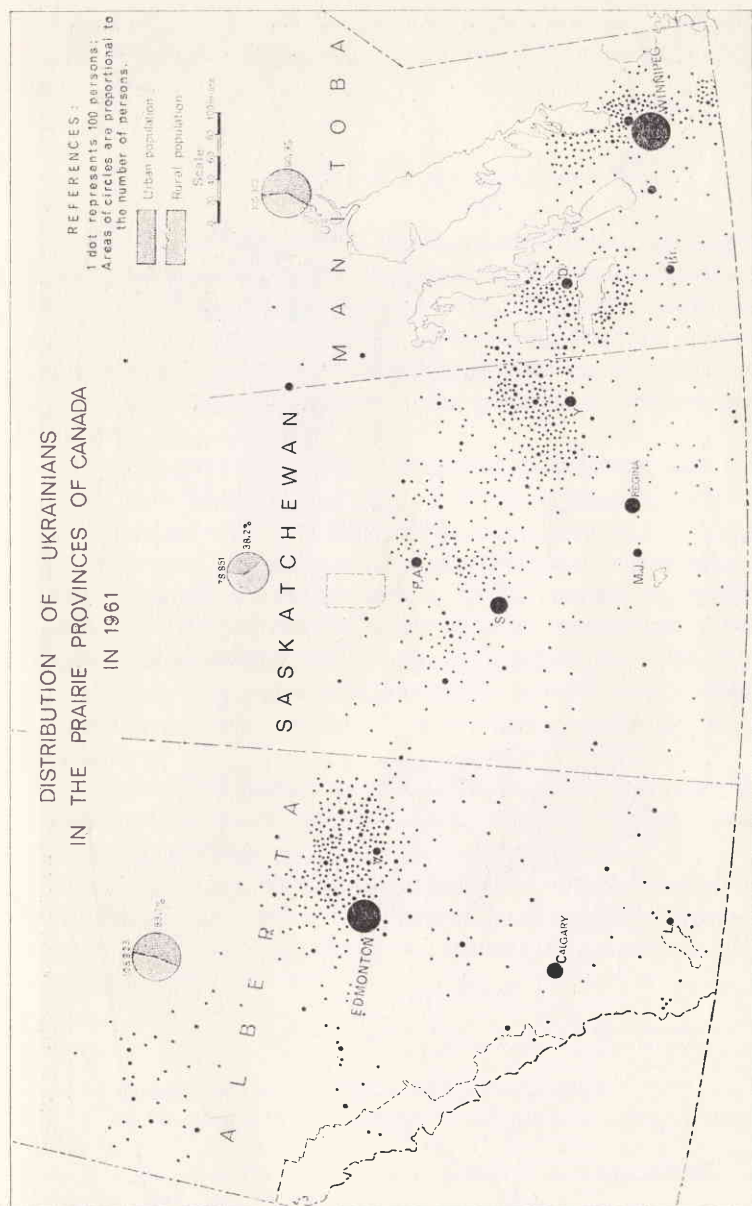


Рис. 6. Розселення українців у Західній Канаді в 1961 р.

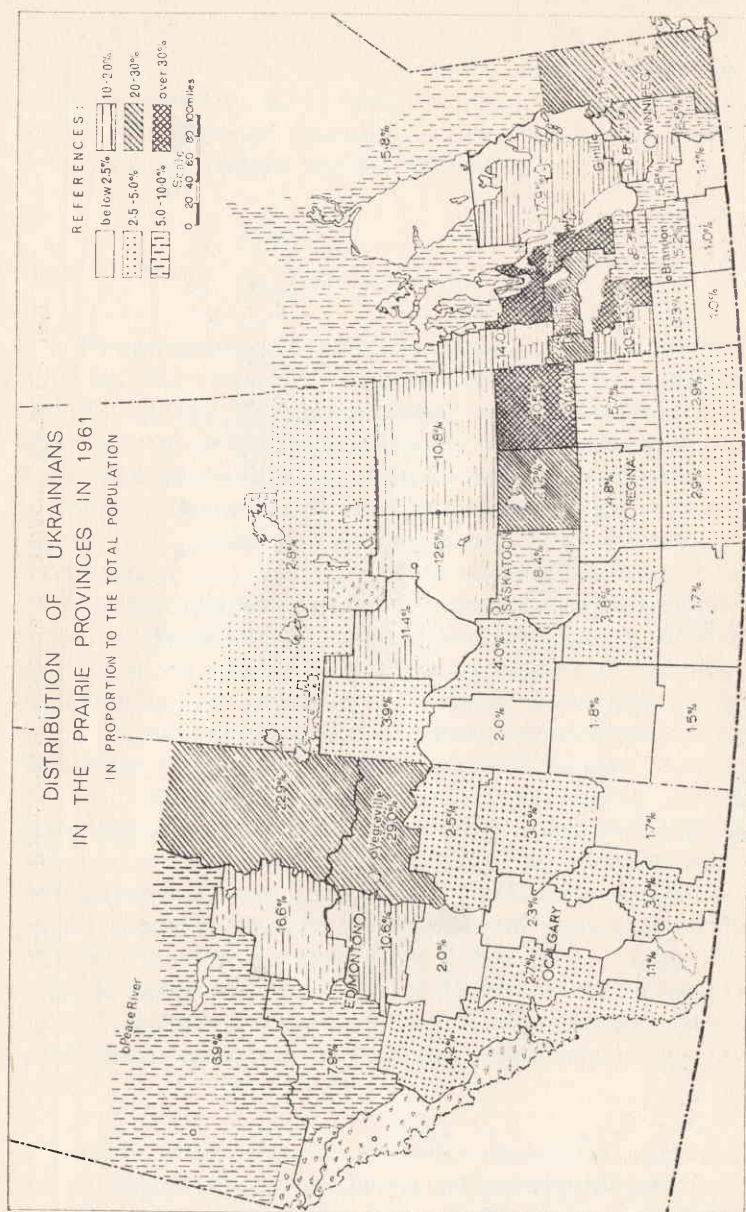


Рис. 7. Відсоткове відношення українців до всього населення у Західній Канаді в 1961 р.

поселень, з високим відсотком українців на південному сході Манітоби, в околиці Давфина, Йорктону, Вегревил і ін.

*Українські сільські поселення *)*

Ще в 1930-их роках подавляюча більшість українського населення жила на фермах. В наслідок великих перемін у сільському господарстві, а головно цілковитої моторизації й механізації, дуже скоротилася потреба робучих рук на фермах. Зайва робітня сила переходила до праці в промисловості, яка розпочала свій буйний розвиток.

Переселення до міст охоплювало фермерське населення всіх національностей, але не в однаковому ступені. В українців це явище було сповільнене, в наслідок чого відсоток українського фермерського населення два рази більший, від пересічного. Замилування до праці на ріллі і нехоть до життя в місті були головними чинниками, які придержували наших людей на селі. Часто українські фермери викупувають землю своїх сусідів і завдяки тому земельні посілости українців навіть зросли.

З уваги на великі різниці між консервативною сільською людністю і мешканцями міст обі групи українського населення розглянемо окремо.

Виходячи з південно східного вугла Манітоби в напрямі на північний захід подибуємо кільканадцять великих скупчень української сільської людности. Найважливіші з них такі:

*) Census of Canada. 1901—1961. Population.

J. S. Woodsworth. Ukrainian Rural Communities, Winnipeg, 1917.

V. J. Kaye. Early Ukrainian Settlements in Canada 1895—1900, Toronto, 1964, pp. 135 ff.

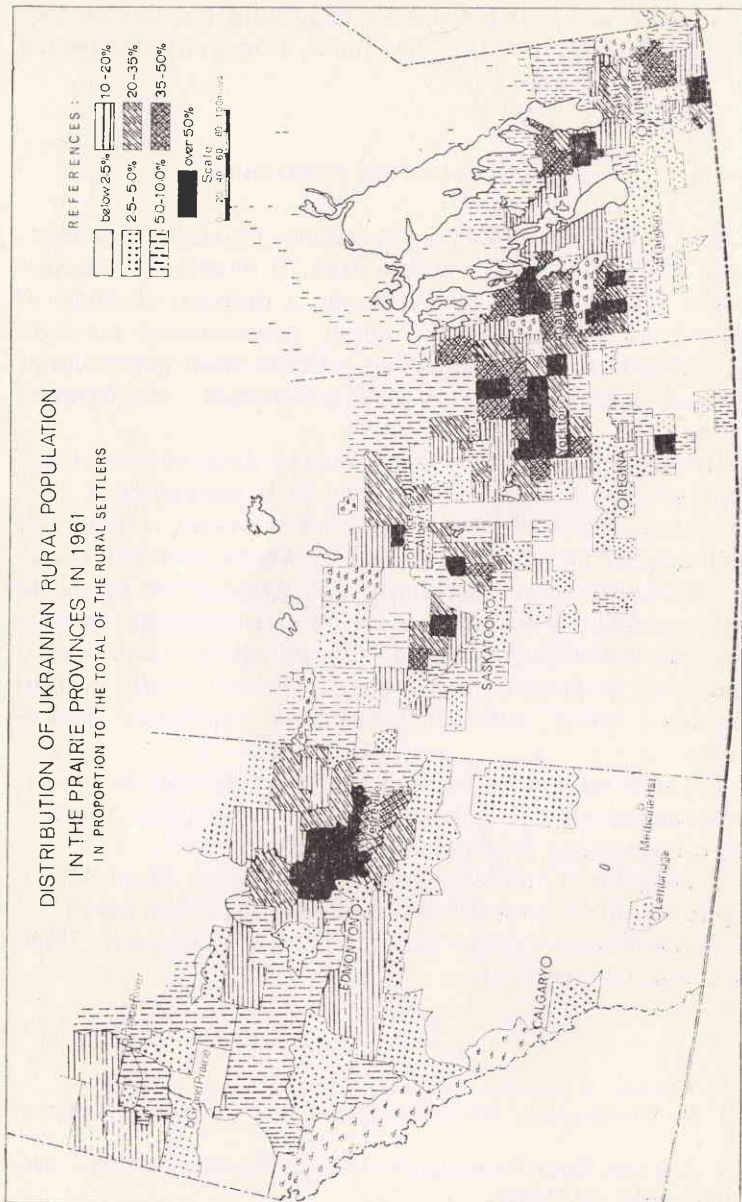


Рис. 8. Розподіл українського сільського населення в Зах. Канаді у відношенні до загалу с. населення.

1) *Південносхідня Манітоба*. Зав'язком цієї розлогої колонії було поселення в околиці Стюартборн, основане поселенцями з Галичини й Буковини в 1896 р. Околиця підмокла й кам'яниста. Багато праці і гроша витратили наші піонери, щоб продуктивно використати її для мішаного господарства. Громада Стюартборн, майже чисто українська, перша в Канаді зорганізувала двомовну українсько-англійську народну школу в 1898 р. і вибрала чисто українську управу громади. Український характер околиці зазначають такі українські назви осель, як: Згода, Медика, Олесків (ця назва безпідставно перемінена на Толстой), Правда, Сеньків, Шевченко (тепер Авйта) і ін. Громада Стюартборн стратила в останніх 20 роках половину свого населення, яке перейшло на працю в містах і в сусідні кращі рілльні околиці. (В 1941 р. тут жило 4.644 осіб, в 1961 р. тільки 2.481. В тому — 2,074 або 86% українців). В цілій розлогій окрузі ч. 19 українці творять релятивну більшість (22%, в порівнянні з 18% брітанців, 18% французів, 15% німців, 27% різних).

2. *Міжозер'я* — територія між озерами Вінніпег і Манітоба. Колонія заснована в 1898 р. Околиця лісиста й кам'яниста, дуже трудна до загосподарювання. Значна частина українських піонерів по кількох літах виснажливої праці змушена була опустити околицю і шукати кращого місця на поселення. В 1961 р. тут було бл. 6.500 українців, які зосереджувалися головнo в громадах Армстронг (50.2% усієї людности) і 40.5% в гром. Фішер Бренч. Тут кілька українських місцевих назв: Збараж, Збруч, Комарно, і ін.

У звідомленні Вудсворта ⁵⁾ з 1917 р. находимо таку характеристику околиці:

„... Земля, що її заняли русини, дуже нерівна, щоб її можна було використати на ріллю. Все, що не під багном, покрите лісом і хащами. Коли ж усунути дере-

⁵⁾ J. S. Woodsworth, p. 27 f.

вину, відслонюється камінь. Очищення землі з-під лісу коштує 15 до 50 доларів за один акр. . . . Не можна здержати від осуду, що більшість лісової площі повинна була залишитися лісовим резерватом і взагалі ніколи не призначувати її на поселення”.

3. *Південні узбіччя гір Райдінг*. Перші українці прибули тут в 1899 р. і поселилися на північ від сіл Шол Лейк і Стратклер. В 1903 р. число українських поселенців сягало 3.000. Земля переважно добра під рілля. В 1961 р. тут жило бл. 6.000 українців, які творили абсолютну більшість у громадах: Гаррисон (58%), Россборн (69%), Шол Лейк (57%), і ін. На мапах видніють такі українські місцеві назви, як: Город, Долини, Ольга, Рутенія, Січ і ін.

4. *Давфинщина*. Це найбільша і найкраще зорганізована українська колонія в Манітобі, основана в 1896 р. на захід від озер Давфин і Вінніпегозис. В 1961 р. вона начислювала 13.807 осіб українського походження. Абсолютну більшість українці творять у громадах Етельберт (89%), Мосей Рівер (59%), Гільберт Плейнс (51%), а релятивну більшість у громадах Давфин, Бултон, Гільсбург і ін. В місті Давфин жило 2.232 українців, які складали 30% всього населення, а в селі Етельберт 84%. З українських місцевих назв зазначені Богдан, Куліш, Петлюра, Україна і ін.

5. *Йорктовщина*. Це найбільша українська колонія в Саскачевані, що охоплює понад 10.000 кв. миль площі з абсолютною або релятивною більшістю українського населення. Зав'язком колонії було поселення українців близько села Салтковт у 1897 р. В наступних роках українці сколонізували площу визначену містами Йорктон, Канора, Присвіл і Камсак. В 1961 р. колонія начислювала 38 тисяч українського населення. Абсолютну більшість українці творять у громадах Калдер (75%), Гуд Лейк (70%), Інсінгер (68%), Сляйдінг Гилс (63%), Клейтон (64%), Айтуна (62%) і ін. Низка містечок і сіл мають виразну українську більшість: Канора — 58%,

Арран — 81%, Калдер — 68%, Теодор — 52%, Вест Бенд — 55%. З українських місцевих назв знані: Антонівка, Бучач, Доброводи, Кизів, Ковалівка, Красне, Чехів, Ярослав.

6. *Геффорд*. Ця колонія, розташована бл. 30 миль на північний захід від Саскатуну, основана в 1905 р. В 1961 р. в ній жило понад 5.000 українського населення, що зосередилося в околиці сіл Геффорд (77% українців) і Кридор (69%). (Кридор — назва злучена з двох слів: Крисак і Теодор.)

7. *Гарден Рівер* бл. 20 миль на схід від м. Принс Альберт, Сасак. Колонія основана в 1904 р. Українського населення в 1961 р. було бл. 1.000, зосередженого в громадах Гарден Рівер (55%) і Торч Рівер.

8. *Фіш Крік* основана в 1898 р. над рікою Південний Саскачеван. В 1961 р. тут жило бл. 3.000 українського населення в громадах Фіш Крік (76%), Грант (48%), Інвергордон, Году і ін.

Українські піонери в Саскачевані впровадили кількадесят українських назв місцевостей, шкіл, поштових урядів і ін. Бабулинці, Борщів, Буковина, Бучач, Василів, Витків, Галич, Дніпро, Доброводи, Калина, Кизів, Ковалівка, Куликів, Ланівці, Мазепа, Одеса, Січ, Слава, Сокаль, Тернопіль, Україна, Харків, Янів і ін. Більшість тих назов зникла під час переорганізації шкільних округ і поштових урядів, деякі з них заступлено новими, переважно англійськими.

9. *Веревільщина*. Це найранша й найбільша українська колонія Канади. В 1892 р. — 4 українці поселилися в околиці Една-Стар на північний схід від Едмонтону. В наступних десятиках років українці заселили близько 15 тисяч кв. миль, де вони по сьогодні творять більшість населення. В 1961 р. жило в тій області (з містом Едмонтон включно) 82.322 української людности, зосередженої в громадах Ігл (4.741 українців 76%), Лямонт (4.266 або 63%), Смокі Лейк (3,706 або 75%), Місборн (2.754 або 45%) і ін. Деякі міста і села мають ви-

разно український характер, як напр.: Вегревил 52%, Мондер 85%, Лямонт 63% українців, і ін.

Земля Вегревильщини в більшості родюча і завдяки їй українські поселення розвивалися правильно.

З українських місцевих назв подибуємо такі: Борівці, Борщів, Бучач, Боян, Весела, Вільна, Вороніж, Восток, Галич, Данилів, Дніпро, Завале, Іспас, Каша, Коломия, Красне, Лужани, Мазепа, Мирнам, Мирослав, Новий Київ, Новий Сокаль, Олеськів, Прут, Радимно, Снятин, Собор, Стубно, Стрий, Шандро, Шептицький, Ярослав.

10. *Низовина над рікою Піс Рівер*. В 1930-их рр. відкрито для поселення обширні терени над рікою Піс Рівер. В 1961 р. населення області числило 76.884, з чого 5.279 або 6.9% було українців. Головне скупчення українців має околиця села Ройкрофт.

Поза степовими провінціями українці творять дрібні сільські поселення в Онтаріо (на Онтарійському півострові), в Квебеку, і Бріт. Колумбії (долина Оканаган).

Українці в містах Канади

В перших десятиках літ іміграції українці поселялися майже виключно на ріллі і тільки винятково задержувалися на праці в містах. Зріст українських мешканців міст почався щойно від 1916 р., коли кілька тисяч українців перейшло з сіл до праці у військовій промисловості. В 1920-их роках українські імігранти поселилися більшістю в містах, передусім південного Онтаріо. Під кінець 1930-их років почалися великі переміни в сільському господарстві, спричинені цілковитою механізацією й моторизацією, що сильно зредукували кількість потрібних робучих рук. Частина людей, які не могли найти для себе праці на фермах, переносилися на працю в промислі, будівництві й інших галузях господарства в містах. Від того часу число мешканців міст постійно росло. В 1950-их роках число мешканців міст зрівнялося

з числом сільського населення, а після того наступила чисельна перевага міста.

Розподіл української людности на мешканців сіл і міст для окремих років перепису населення і для окремих провінцій показана на діаграмі Рис. ч. 5, як також у числовому зіставленні.

Табл. ч. 5. Розподіл українського населення Канади на мешканців сіл і міст в рр. 1901 — 1961. *)

Рік	Всіх українців		Сільське населення		Міське населення	
	Число	%	Число	%	Число	%
1901	5.682	100.0	5.485	96.5	197	3.5
1911	75.432	100.0	64.118	85.0	11.314	15.0
1921	106.721	100.0	85.534	80.2	21.187	19.8
1931	225.113	100.0	158.635	70.5	66.478	29.5
1941	305.929	100.0	202.002	66.0	103.927	34.0
1951	395.043	100.0	196.479	49.7	198.564	50.3
1961	473.337	100.0	164.811	34.8	308.526	65.2

Діаграма Рис. 9 представляє розподіл української людности на сільське й міське населення в окремих провінціях і його зміни. З рисунку видно, що в провінціях Онтарію, Квебек і Нова Шотляндія українці від самих початків поселялися в містах і тільки незначне число на фермах як власники або робітники. На заході в початкових роках відсоток селян сягав 90%, але з часом це відношення змінюлося в користь міст. В Британській Колумбії вирівнювання чисел селян і міщан наступило вже в 1940-их рр., в Манітобі й Альберті в 1950-их, а провінція Саскачеван навіть у 1961 р. мала перевагу українського сільського населення. При тому треба зауважити, що від 1941 р. число українців Саскачевану виявляє спад, бо молодша генерація, шукаючи праці в промисловості, переноситься до інших провінцій. В наступній таблиці подано відсотковий зріст українського міського населення в роках 1921-1961, в провінціях численнішого поселення.

*) Census of Canada. 1901—1961. Population.

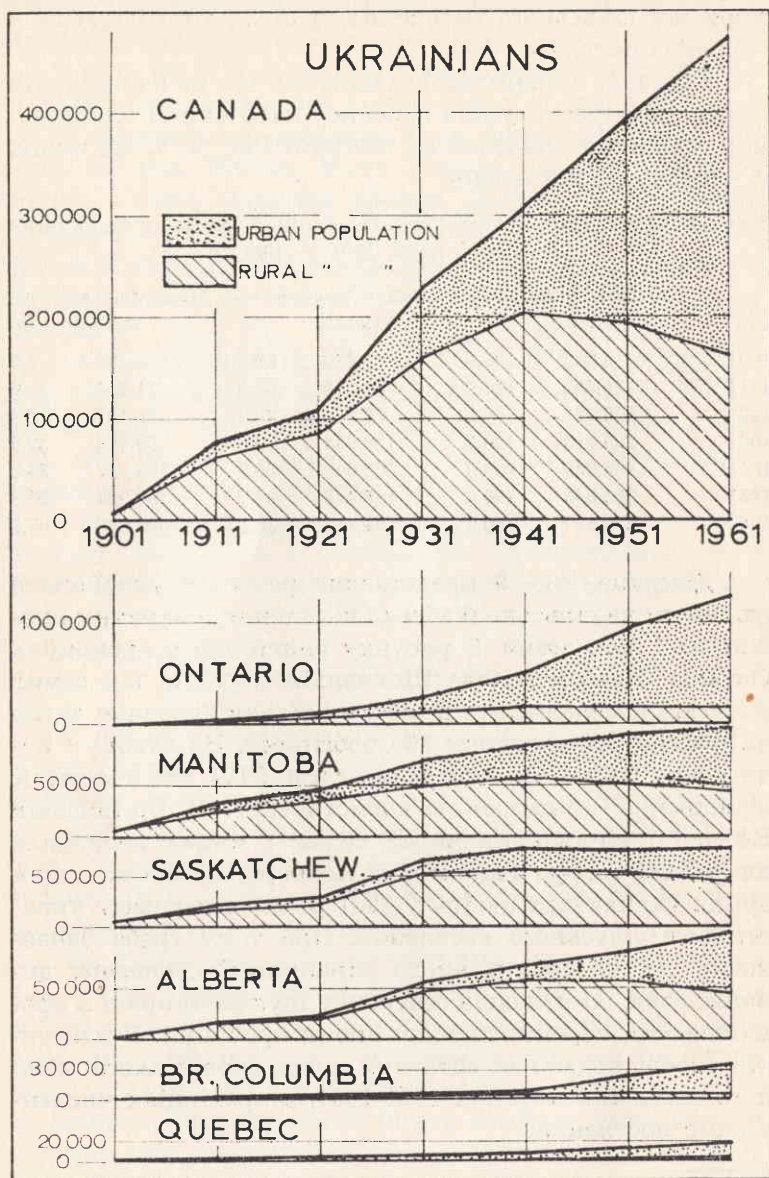


Рис. 9. Сільське і міське українське населення і його зміни в окремих провінціях в рр. 1901—1961.

Табл. ч. 6. Розподіл української людности Канади на сільське і міське населення в рр. 1921 — 1961 по провінціях.*)

Провінція		1921	1931	1941	1951	1961
Квебек	село	4.1	6.9	6.6	6.7	4.7
	місто	95.9	93.1	93.4	95.7	95.3
Онтаріо	село	27.6	25.8	30.2	18.7	11.8
	місто	72.4	74.2	69.8	81.3	88.2
Манітоба	село	80.6	68.8	65.6	50.0	39.0
	місто	19.4	31.2	34.4	50.0	61.0
Саскачеван	село	90.0	83.6	81.5	79.5	61.8
	місто	10.0	16.4	18.5	20.5	38.2
Альберта	село	91.1	83.4	81.4	67.7	46.3
	місто	8.9	16.6	18.6	32.3	53.7
Бріт. Колумбія	село	74.0	65.5	57.5	32.5	25.7
	місто	26.0	34.5	42.0	67.5	74.3

З усіх 309 тисяч українського міського населення в 1961 р. дві третини або 67% жили в великих стотисячних містах. Вінніпег, Торонто, Ванкувер і Монреал скупчують коло половини або й більше всієї української людности даної провінції. Характеристичним є, що більшість українців у великих містах живе в центрі міста. Це явище можна пояснити тим, що в осередку міста можна найти дешевші мешкання і догідний доїзд до праці. Так, напр., в Торонто українці найранше поселялися на півдні (Квін, Кінг, Дундас, Оссінгтон). Сьогодні більшість пересунулася на північ від вул. Блур і до підміських осель в краці мешканеві дільниці. В дільницях ранішого поселення залишилися церкви, доми українських організацій, підприємства, звичайно в сусідстві свіжих імігрантів, в більшості італійців. В перших роках поселення українці групувалися найчастіше в одній дільниці. Сьогодні щораз більш розпорошені. Подібне явище подибуємо майже в усіх великих містах.

*) Census of Canada. 1921—1961. Population.

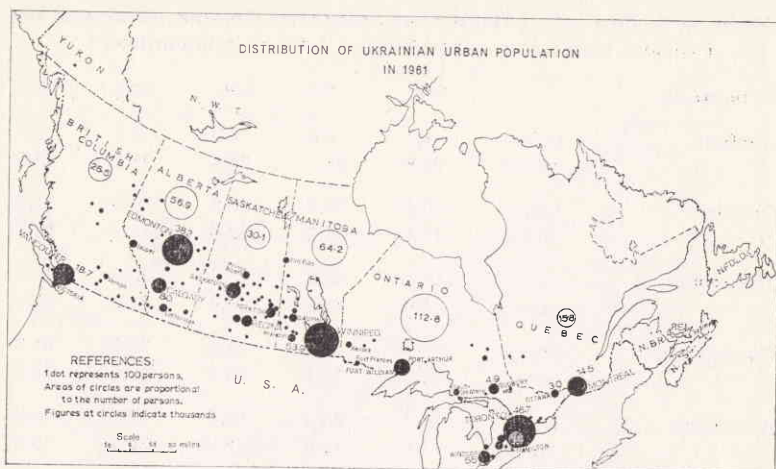


Рис. 10. Українці в містах Канади в 1961 р. Величина кола пропорційна до числа осіб. Поруч місцевостей позначено числа українців у тисячах.

Розподіл українських міських осередків представлено на залученій мапі. Найбільше їх у південному Онтаріо. В західній Канаді домінують чотири осередки: Вінніпег, Едмонтон, Саскатун і Ванкувер, поруч яких зростають чисельно Калгарі і Ріджайна. Спис міст із числом українських мешканців 1.000 і більше долучений.

Табл. 7. Українці в містах Канади в 1951 і 1961 рр.*)

Місто	Число і відсоток відносно всієї людности міста					
	1951			1961		
	Все на-селення	Українці Число	%	Все на-селення	Українці Число	%
Вінніпег-місто	235.710	32.272	13.7	265.429	35.975	13.6
" метрополія	354.069	41.437	11.7	475.989	53.918	11.3
Торонто-місто	675.754	23.383	3.5	672.407	26.097	3.9
" метрополія	1,117.470	29.262	2.6	1,824.481	46.650	2.6
Едмонтон-місто	159.631	17.310	10.8	281.027	32.526	11.6
" метрополія	173.075	18.945	10.9	337.568	38.164	11.3

*) Census of Canada 1951, 1961. Population.

Ванкувер-місто	344.833	7226	2.1	384.522	9.247	2.4
" метрополія	530.728	11.030	2.1	790.165	18.712	2.3
Монтреал-місто	1,021.520	8.859	0.9	1,191.062	9.109	0.8
" метрополія	1,395.400	11.154	0.8	2,109.509	14.519	0.7
Гамільтон-місто	208.321	6.301	3.0	273.991	8.539	3.1
" метрополія	259.685	7.088	2.7	395.189	10.931	2.8
Форт Вілліам- -Порт Артур	66.108	7.760	11.8	93.251	9.609	10.3
Саскатун	53.268	4.116	7.7	95.526	9.072	9.5
Калгарі-місто	98.604	2.393	2.4	249.641	7.075	2.8
" метрополія	139.105	3.302	2.4	279.062	8.033	2.9
Ріджайна	71.319	2.702	3.8	112.141	5.741	5.1
Віндзор, Онт.	157.672	5.019	3.2	193.365	5.508	2.9
Судбури, Онт.	42.410	2.571	6.1	110.694	4.942	4.5
Ст. Кетеринс, Онт.	71.319	2.702	3.8	95.577	4.742	5.0
Ошава, Онт.	41.545	2.470	6.0	80.918	3.982	4.9
Оттава, Онт.	281.908	1.722	0.6	429.750	2.985	0.7
Йорктон, Саск.	7.074	1.630	23.4	9.995	2.820	28.2
Принс Алберт, Саск.	17.149	1.432	8.4	24.168	2.260	9.4
Давфин, Ман.	6.007	1.537	25.7	7.374	2.232	30.3
Кіченер, Онт.	44.867	820	0.6	154.864	2.163	1.4
Брендон, Ман.	20.598	1.573	7.6	28.166	2.119	7.5
Лондон, Онт.	121.516	881	0.7	181.283	1.834	1.0
Мус Джа, Саск.	24.356	1.281	5.7	33.206	1.797	5.4
Велланд, Онт.	15.382	257	1.6	36.079	1.693	4.7
Су-Ст. Марі, Онт.	32.452	1.082	3.4	58.460	1.661	2.8
Вегревил, Алта.	2.223	1.063	47.9	2.908	1.518	52.2
Вікторія, Б. К.	51.331	415	0.8	154.152	1.509	1.0
Летбридж, Алта.	22.947	914	4.0	35.454	1.358	3.8
Брентфорд, Онт.	36.727	751	2.0	55.201	1.276	2.3
Портадж Ля Прері	8.611	903	10.5	12.388	1.238	10.0
Канора, Саск.	1.568	886	56.8	2.117	1.236	58.4
Селкирк, Ман.	6.218	846	13.4	8.576	1.227	14.3
Кенора, Онт.	8.695	933	10.7	10.904	1.198	11.0
Форт Френсис, Онт.	8.038	1.087	13.5	9.481	1.171	12.4
Флін Флон, Ман.	9.899	778	7.9	11.104	1.104	9.9
Ніягара Фалз, Онт.	22.874	360	1.6	54.649	1.079	2.0

Статева і вікова характеристика

Від самих початків серед українського населення Канади зазначувалася диспропорція між числом чоловіків і жінок. Хоча в перших роках іміграції українці пе-

реселювалися до Канади цілими родинами, то вже й тоді до родин долучувалися дорослі чоловіки з наміром наїнятися на працю, щоб заробити гроші, потрібний на започаткування господарства, і щойно тоді одружитися. З бігом часу число самітних імігрантів зростало. Часто переселенець, не маючи гроша на заплачення транспорту для цілої родини, емігрував сам і щойно по кількох літах спроваджував родину. Іноді розбита сім'я ніколи не злучалася, зокрема, коли воєнне лихоліття переривало зв'язок з краєм на сім, вісім і більше літ. Ця диспропорція в 1911 р. визначувалася цифрово як 100 чоловіків до 80 жінок, згодом вона зменшувалася в часі перерви іміграції і зросту числа роджених у Канаді. В 1951 р. це відношення зменшилося до 100 на 90, і в 1961 р. до 100 на 94. Чисельна статева диспропорція найбільша серед старших річників, роджених поза Канадою. В наймолодших річників ця диспропорція зникає. Це явище можна бачити на діаграмі т. зв. піраміді віку Рис. 11. Загальне число сіб поділено за віком на групи в проміжку п'ять літ, окремо чоловіків і жінок. Одержаних в той спосіб 20 вікових груп представлено на діаграмі так, що наймолодшу і, нормально, найчисленнішу з них взято за основу, і на неї наложено за порядком групи старших річників. Одержана в такий спосіб діаграма-піраміда дає вікову структуру досліджуваної групи людей. Коли суспільність розвивалася правильно, кожна старша група менш численна від безпосередньо молодшої. Вікова піраміда для українців Канади неправильна. В двох випадках групи старших річників численніші від молодших. Це явище пояснюється численною іміграцією дорослих осіб після обох воєн.

В наслідок браку припливу свіжої української іміграції відсоткове число імігрантів постійно зменшує, а число роджених в Канаді росте.

Відсоток народжених в Канаді й імігрантів та їх розподіл по провінціях показано на Табл. ч. 8.

THE UKRAINIAN POPULATION OF CANADA IN 1951-61

AGE GROUPS

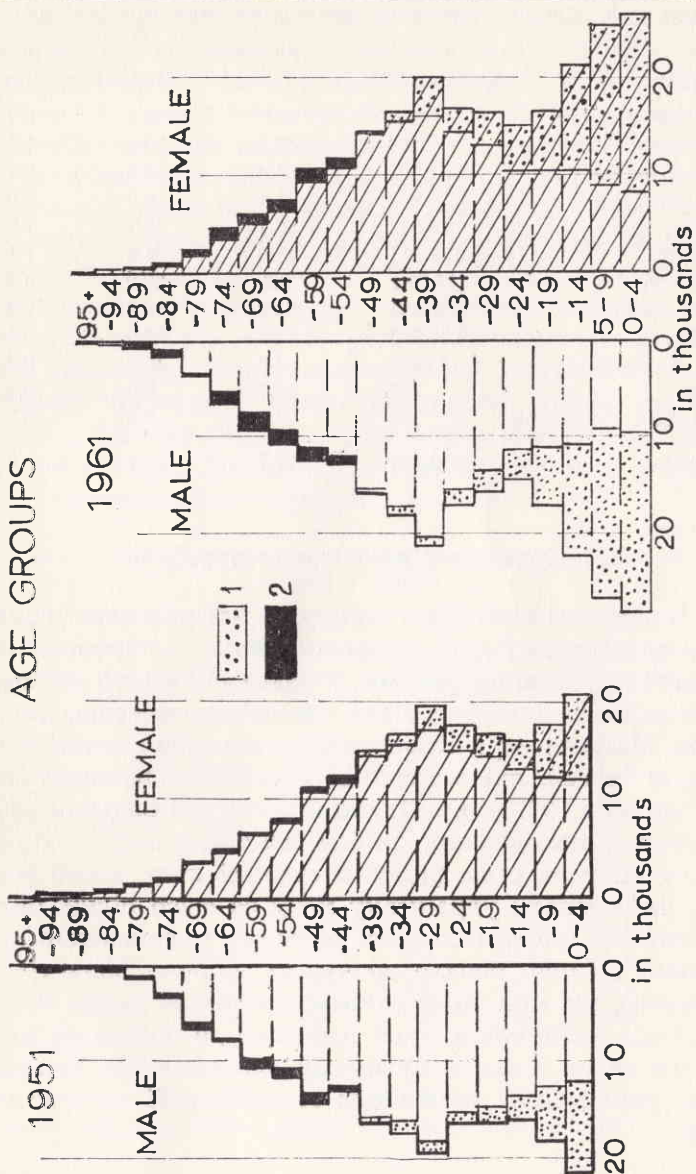


Рис. 11. Вікова структура українського населення в Канаді в рр. 1951 і 1961.

Табл. ч. 8. Місце народження канадських українців 1961 р.*)

Провінція	Всіх українців	% роджених		в інших країнах
		в Канаді	в Європі	
Нова Фунляндія	141	66.7	32.6	0.7
Острів кн. Едварда	66	48.5	50.0	1.5
Нова Шотляндія	1.763	81.4	18.3	0.3
Нов. Брунсвик	379	78.1	19.3	2.6
Квебек	16.588	55.1	43.7	1.2
Онтаріо	127.911	67.0	31.9	1.1
Манітоба	105.372	79.6	20.0	0.4
Саскачеван	78.851	82.9	16.8	0.3
Альберта	105.923	81.7	17.9	0.4
Бріт. Колумбія	35.640	84.5	14.9	0.7
Юкон	345	90.7	9.0	0.3
Півн.-Зах. Території	358	91.9	7.8	0.3
Канада	473.337	76.7	22.7	0.6

Матірня мова канадських українців

В переписі населення терміном „матірня мова” означено ту мову, яку дана людина вивчила в дитинстві як першу і яку вона ще розуміє. В такому значенні матірня мова не завжди покривається з розмовірною мовою даної особи. Матірня українська мова не конечно замикається в групі людей, які зазначили українське походження. Так напр.: в 1961 р. на 473 тисячі осіб, які заявили своє українське походження, тільки 305 тисяч подали українську мову як свою рідну, в міжчасі коли число всіх осіб, які визнали українську мову за свою рідну, було 361 тисяча. Іншими словами 56 тисяч українського населення по мові попало до чужих національних груп. Можливо, що між ними знаходиться також деяке число українців латинників, яких записано до польської групи, або навіть і людей чужого походження, що живучи серед українських поселенців засвоїли собі українську мову.

*) Census of Canada 1961. Cat. Nos. 99—516, 92—560.

Серед українців як також серед інших національних меншин в Канаді відбувається процес мовної асиміляції до панівної нації. В минулих десятиріччях перед другою світовою війною асимілювалися звичайно молодші, в Канаді роджені, річники, що жили розпорошено серед чужого оточення. Українське сільське населення західньої Канади не піддавалося асиміляції. Тому сприяло гуртове поселення і патріотична, хоч і нечисленна інтелігенція, зокрема учителі. Від 1940-их років затрата української матірньої мови серед молоді набрала так широких розмірів, що загрожує збереженню української культури і навіть національної ідентичности. Головними причинами цього некорисного явища це, передусім, брак основного національного виховання, мовна індіферентність більшости вихованої в Канаді української інтелігенції, неукраїнська школа.

Табл. 9. Матірня мова деяких національних груп Канади в 1951 і 1961.*)

Національна група	1951			1961		
	Матірня мова своїєї нації	англ.	франц.	Матірня мова своїєї нації	англ.	франц.
Британці	—	98.7	0.9	—	98.6	1.0
Французи	—	7.9	91.8	—	10.0	89.6
Китайці	85.6	12.9	0.4	83.1	15.9	0.4
Італійці	58.7	34.4	5.4	73.6	22.2	3.7
Індіани й ескімо	82.6	15.4	1.5	71.4	26.7	1.7
Фіни	70.4	24.7	0.4	67.8	28.4	0.8
Українці	79.6	18.7	0.2	64.4	33.9	0.3
Мадяри	63.5	27.5	0.2	61.4	29.8	0.7
Японці	79.6	19.2	—	60.4	38.6	0.1
Словаки і чехи	61.2	28.1	0.4	37.3	40.7	0.8
Поляки	54.9	28.7	0.6	45.3	40.4	0.9
Німці	40.2	58.3	0.6	39.4	59.0	0.8
Голляндці	31.0	57.2	0.3	37.6	51.8	0.3
Жиди	52.7	42.8	0.4	33.6	57.9	1.3
Росіяни	37.7	33.7	0.6	29.8	46.4	0.7
Скандинавці	35.8	62.8	0.3	28.8	69.7	0.6

*) Census of Canada 1961. Catalogue No. 99—519.

Мовна асиміляція різних національних груп охопила різний відсоток осіб, залежно від того, як давно дана група поселилася в Канаді, їх скупчення, організованості, зв'язку з рідним краєм, припливом свіжої імміграції, тощо. Найінтенсивніша асиміляція, переважно до англосовітної групи, мала місце в десятиріччі 1951—1961. Серед українців асиміляція в тому часі охопила понад 15% осіб.

Табл. 10. Рідна мова української людності Канади у відсотках, в розподілі на чоловіків і жінок, мешканців міста і села, рільників і нерільників в 1961 р. *)

	Всі число	Рідна мова у відсотках			
		українська	англ.	франц.	інша
Канада					
Всі	473.337	64.4	33.9	0.3	1.4
Чоловіки	246.520	65.2	33.2	0.3	1.4
Жінки	226.817	63.5	34.7	0.4	1.4
Селяни-рільники					
Всі	98.943	80.8	18.3	0.1	0.8
Чоловіки	53.857	81.7	17.5	—	0.8
Жінки	45.086	79.9	19.3	—	0.8
Селяни не-рільники					
Всі	65.868	63.6	34.9	0.3	1.2
Чоловіки	35.140	63.8	34.7	0.3	1.2
Жінки	30.728	63.3	35.2	0.3	1.2
Мешканці міст					
Всі	308.526	59.3	38.7	0.4	1.6
Чоловіки	157.523	59.8	38.2	0.4	1.6
Жінки	151.003	58.7	39.2	0.5	1.6

З повищої таблиці можемо відчитати, що найкраще зберігають матірню мову чоловіки фермери. Мешканці сіл не-рільники, напр., гірники, лісоруби, робітники при будовах доріг і інші, що живуть розпорошено серед чужомовних людей, мову затрачують. Однак найбільша асиміляція завважується в містах. Другою матірньою мовою канадських українців стає мова англійська. Та, остання, охопила майже 20% селян рільників, і багато

*) Census of Canada 1961. Population. Catalogue No. 92—561.

понад 30% інших. Французька мова здобула серед українців незначний відсоток. Інші мови охоплюють 1.4%. До них належать мішані національно родини, в яких не-українка мати впровадила свою мову.

Табл. 11. Матірня мова українського населення окремих провінцій Канади в 1961 р.*)

Провінція	Всі українці	Рідна мова в відсотках			
		українська	англ.	франц.	інші
Нова Шотландія					
Всі	1.763	35.7	62.5	0.3	1.5
Чоловіки	954	38.9	59.2	0.2	1.7
Жінки	809	32.0	66.4	0.2	1.4
Квебек					
Всі	16.588	70.3	21.3	5.7	2.7
Чоловіки	8.834	71.0	21.1	5.2	2.7
Жінки	7.754	69.6	21.4	6.2	2.8
Онтаріо					
Всі	127.911	57.9	39.6	0.3	2.2
Чоловіки	67.611	59.3	38.2	0.3	2.2
Жінки	60.300	56.4	41.1	0.3	2.2
Манітоба					
Всі	105.372	69.6	29.3	0.2	0.9
Чоловіки	54.119	70.1	28.9	0.1	0.9
Жінки	51.253	69.1	29.8	0.1	1.0
Саскачеван					
Всі	78.851	72.3	26.8	0.1	0.8
Чоловіки	40.996	72.9	26.2	0.1	0.8
Жінки	37.855	71.7	27.4	0.1	0.8
Альберта					
Всі	105.923	67.7	31.3	0.1	0.9
Чоловіки	54.978	68.4	30.7	0.1	0.8
Жінки	50.945	67.2	31.9	0.1	0.9
Бріт. Колумбія					
Всі	36.640	43.8	54.2	0.1	1.9
Чоловіки	18.297	44.4	53.5	0.1	2.0
Жінки	17.343	43.1	55.0	0.1	1.8
Інші провінції					
Всі	1.289	44.2	54.3	0.5	1.0
Чоловіки	731	46.2	52.3	0.4	1.1
Жінки	558	41.6	57.0	0.5	0.9

*) Census of Canada 1961. Catalogue No. 92—561.

Найкраще збереглася українська рідна мова серед українців у степових провінціях. Високий відсоток української рідної мови в Квебеку можна пояснити великим числом свіжої повоєнної іміграції, яка поселилася численною громадою в Монтреалі, як також слабшою асиміляційною силою французів.

Затрата рідної мови національних меншин зростає у молодших річників. Статистичне бюро не оголосило чисел для матірньої мови окремих вікових груп української національної меншини. Однак з поділу на окремі групи віку осіб, які подали українську мову як рідну, можна вносити про інтенсивність асиміляційного процесу. Понижча табеля подає число українців 1961 р. у розподілі на вікові групи, окремо для чоловіків і жінок, а поруч число осіб, що подали українську рідну мову. Вікова група 45—49 виявляє рівновагу. В ній число осіб, що подали українське походження, рівняється числові осіб, які визнали українську мову за свою рідну. У молодших річників число осіб із знанням української мови зменшується до 1/3 числа осіб українського походження. У старших річників число осіб із знанням української мови значно перевищує число осіб, які заявили своє українське походження.

Табл. 12. Розподіл української людности за віком, статтю і українською рідною мовою в 1961 р.*)

Вік	Українське походження			Українська рідна мова		
	Всі	чол.	жінки	Всі	чол.	жінки
Загал	473.337	346.520	226.817	361.496	190.579	170.917
0- 4	54.886	28.036	26.850	18.347	9.454	8.893
5- 9	51.907	26.567	25.340	18.363	9.316	9.047
10-14	43.284	22.167	21.117	20.987	10.640	10.347
15-19	33.830	17.115	16.715	21.232	10.829	10.403
20-24	29.300	14.301	14.999	21.660	10.747	10.913
25-29	32.021	15.791	16.230	26.897	13.200	13.697
30-34	33.879	16.946	16.933	30.361	15.174	15.187
35-39	41.413	21.350	20.063	39.223	20.233	18.990

*) Census of Canada 1961. Catalogue Nos. 99—516, 92—556.

40-44	34.279	18.036	16.242	32.912	17.269	15.643
45-49	30.411	15.944	14.467	30.410	15.943	14.467
50-54	22.791	11.946	10.845	24.367	12.719	11.649
55-59	20.457	11.285	9.172	23.110	12.633	10.477
60-64	15.644	9.490	6.154	18.298	10.996	7.302
65-69	12.422	7.450	4.972	15.095	9.104	5.991
70-74	9.013	5.413	3.600	10.971	6.662	4.309
75-79	4.862	3.015	1.847	5.879	3.713	2.166
80-84	1.918	1.135	783	2.213	1.324	889
85-89	794	421	373	907	494	413
90-94	184	90	94	215	105	110
95	43	22	21	49	24	25

Числа під „Українська рідна мова” охоплюють всіх людей, які подали українську мову як свою рідну, хоча 57 тисяч з них подали іншу, не українську, національність.

Розбіжність між числами осіб національної і мовної приналежності виступає ще виразніше на залученій діаграмі-піраміді віку і наложеної на неї піраміді української рідної мови. На ній затінювано частину груп, що їх рідна мова інша, чим українська.

Знання урядових мов

В Канаді англійська і французька мови признані за урядові. Кожний горожанин повинен опанувати одну з них, частина людей знає обі, але малий відсоток не знає ні одної. Наступна таблиця характеризує знання урядових мов деяких більших національних груп.

Табл. 13. Знання урядових мов деяких національних груп Канади в 1961 р.*)

Урядова мова	Національні групи					
	укр.	німці	поляки	бріт.	французи	жиди
тільки англ. мова	94.7	95.6	91.3	95.5	8.6	79.9
тільки франц. "	0.2	0.5	0.7	0.4	61.2	0.5
обі мови	2.6	2.6	5.5	4.0	30.0	18.3
ні одної	2.5	1.3	2.5	0.1	0.2	1.3
Разом	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

*) Census of Canada 1961. Catalogue No. 99—519.

Незнання урядових мов буває між старшими віком селянами, переважно жінками, які не мали потреби комунікуватися з чужомовним населенням та урядом.

На основі аналізу статистичних даних можна вносити, що збереженню рідної мови й культури сприяють такі чинники: гуртове поселення, розвиток організованого й товариського життя, запевнення молоді навчання рідної мови й культури, українська церква, відповідальний світський і духовний провід, рідне культурне й розвагове середовище для молоді. До негативних чинників належать: життя в розпорошенні і брак тісного зв'язку, розбиття на окремі групи церковного чи політичного характеру, які звичайно ставлять свої групові інтереси понад добро загалу, брак рідних установ, зокрема школи і церкви, брак рідного культурного й розвагового осередка для молоді, а передусім мішані подружжя, які в останніх роках перевищують однородні українські. В мішаних подружжях на першому місці стоять українсько-англійські, з черги українсько-польські, німецькі, французькі, російські, норвезькі, словацькі, чеські, румунські, шведські, голландські і ін. Найбільше причиняються до затрати рідної мови і культури самі батьки. Бувають випадки, що інтелігентні родичі повоєнних імігрантів впровадили у своїх домах англійську мову і відбирають власним дітям можливість вивчити українську мову. Бувають випадки, що деякі українські священники і монахині на годинах релігії вчать українських дітей правд віри і молитов неукраїнською мовою.

Релігія і Церква

В час іміграції подавляюча більшість, бо кругло 80% переселенців, належала до Української Католицької, а решта до Греко-Православної Церков. Домішка інших релігій була дуже незначна. В наслідок браку опіки над вірними обох Церков з рамени рідного священства, головню в початкових роках, наші поселенці попадали ступнево під вплив чужих Церков і численних сект.

Хоч українці католики одержали свого єпископа в 1912 році і українці православні закріплювали свою церковну організацію від 1918 р., релігійне розбиття збільшувалося. Найбільших втрат зазнала Українська Католицька Церква. Головно її коштом росло число православних, римо-католиків і протестантів. Процес релігійного роздрібнення постійно зростає. В 1961 р. начислювано 196 тисяч або 42% відступників від українських Церков. Відсоток українців католиків зменшився з 80% в піонерському періоді на 33% в 1961 р. З-поміж чужих релігійних груп найбільше українців найшлося в римо-католицькій Церкві (80 тисяч або 17%), а далі — в т. зв. Об'єднаній Церкві Канади (60 тисяч або 13%), в Англіканській Церкві (19 тисяч або 4%), і по кілька тисяч у кільканадцятьох інших релігійних сектах. Розподіл українців на окремі релігії в рр. 1941, 1951 і 1961 подано на таблиці ч. 14.

Табл. 14. Релігійний розподіл канадських українців.^{*)}

Релігія	1941		1951		1961	
	тисяч	%	тисяч	%	тисяч	%
Укр. Католицька ¹⁾	190.5	62.3	164.8	41.7	157.6	33.3
Укр. Греко-Правосл.	88.9	20.1	111.0	28.1	119.2	25.2
Римо-Католицька ¹⁾	—	—	56.6	14.3	79.6	16.8
Об'єдн. Протестантська						
Церква Канади	9.2	3.0	28.2	7.1	59.8	12.6
Англіканська	3.1	1.0	10.1	2.6	19.1	4.0
Лютеранська	1.5	0.5	3.4	0.9	6.6	1.4
П'ятидесятницька ²⁾	1.2	0.4	—	—	3.4	0.7
Презбітеріянська	2.9	0.9	4.5	1.1	5.5	1.2
Баптистська	2.5	0.8	3.7	0.9	6.1	1.3
Інші	6.3	2.0	12.6	3.2	16.4	3.5
Все	305.9	100.0	395.0	100.0	473.3	100.0

Через брак ясного зрізничування понять „римо-католик” і баламутної назви „римо-католик орієнтального обряду”, що її вживали українські церковні діячі

^{*)} Census of Canada 1961. Catalogue No. 92—559.

¹⁾ В 1941 р. число українців католиків та українців римо-католиків взято разом.

²⁾ В 1951 р. число п'ятидесятників додано до „інші”.



Рис. 12. Релігійний поділ українців у Канаді в рр. 1951 і 1961. в минулому в значенні „вірний Української Католицької Церкви” значне число українців католиків попало при переписі населення до „римо-католиків”. Тому число українців „римо-католиків” перебільшене.

У зв'язку з великим числом українців у римо-католицькій церкві набирає актуальности проблема призна-

чення для них українського римо-католицького єпископа. Такі ж проблеми стоять перед українськими вірними інших традиційно не-українських церков і сект.

Так як велике число українців переходить до не-українських релігійних груп, так також українська католицька релігія, яка впродовж століть була обмежена до українців, поширилася в Канаді на інші національності. Крім поляків, угорців, словаків і росіян, невеликі групи, яких уже на рідних землях належали до Української Католицької Церкви, подибуємо в ній британців, французів, німців, італійців, скандинавців, голландців, фінів і ін. Понад 6 тисяч австрійців української католицької релігії — це найправдоподібніше українці, яких записано до австрійців. Зріст числа інших неукраїнських визнавців української католицької релігії можна пояснити мішаними подружжями. Українська дівчина по виході заміж за чужинця звичайно задержує свою релігію, хоч національне походження родини іде за батьком. Розподіл української католицької релігії на окремі національні групи представлено в таблиці ч. 15.

Табл. ч. 15. Розподіл визнавців української католицької релігії по національностях в 1951 і 1961 рр.*)

Національна група	1951		1961	
	Число	%	Число	%
У к р а ї н ц і	164.765	86.3	157.559	83.1
Поляки	11.361	5.9	10.681	5.6
Чехи і Словаки	3.763	2.0	2.774	1.5
Угорці	1.294	0.7	1.361	0.7
Росіяни	2.546	1.3	1.180	0.6
Австрійці	1.661	0.9	6.337	3.3
Британці	1.077	0.6	3.549	1.9
Німці	735	0.4	1.193	0.6
Французи	218	0.1	1.615	0.9
Італійці	70	—	434	0.2
Скандинавці	228	0.1	377	0.2
Голландці	69	—	211	0.1
Фіни	59	—	48	—
Всі разом	190.831	100.0	189.653	100.0

*) Census of Canada 1951. Table 34, Catalogue No. 92—559.

Табл. 16. Розподіл українського населення Канади за релігіями по провінціях в рр. 1951 і 1961 (у відсотках).*)

Провінція	Рік	Всіх укр. Укр. Укр. Римо- Об'єд.Ц. в тис. Кат. Гр.Пр. Кат. Канади Англ. Інші						
Нова Шотляндія	1951	1.2	43.7	7.3	31.8	6.0	7.0	4.2
	1961	1.8	30.3	3.9	38.1	11.5	9.8	6.4
Квебек	1951	12.9	32.3	26.3	28.6	5.7	2.6	4.5
	1961	16.6	27.9	23.2	33.2	6.3	4.2	5.2
Онтаріо	1951	93.6	32.3	24.3	21.6	9.7	4.5	7.6
	1961	127.9	28.6	21.5	22.4	12.9	6.1	8.5
Манітоба	1951	98.8	59.2	19.8	10.2	4.9	1.7	4.2
	1961	105.4	48.6	20.1	12.9	9.3	3.0	6.2
Саскачеван	1951	78.4	43.4	34.9	9.7	5.3	1.2	5.5
	1961	78.9	38.0	30.0	11.7	11.0	2.1	7.2
Альберта	1951	87.0	37.7	37.3	11.0	6.8	1.6	5.6
	1961	105.9	28.1	33.8	13.0	14.5	2.6	7.7
Бріт. Колумбія	1951	22.6	20.2	23.4	21.7	14.5	6.2	14.0
	1961	35.6	13.2	19.3	21.2	22.4	7.7	16.2
Інші провінції	1951	0.6	14.6	18.4	35.8	12.1	7.9	11.2
	1961	1.2	15.4	14.4	32.0	15.1	12.1	11.0
Канада	1951	395.0	41.7	28.1	14.3	7.1	2.6	6.2
	1961	473.3	33.3	25.2	16.8	12.6	4.1	8.0

З таблиці можна відчитати великі втрати українських церков впродовж десятиліття 1951—1961. В Манітобі й Альберті вони охопили 100% вірних Української Католицької Церкви. Українська Греко-Православна Церква мала менші втрати. Найбільше релігійне розбиття виявили провінції з меншим числом української людності і ті, в яких українці живуть переважно в містах. Процес релігійного розбиття посилюється.

Шкільне виховання й освіта

Перші українські імігранти, що поселилися на цілинних землях Західньої Канади, не мали багато можливостей подбати за шкільну освіту своїх дітей. Вправді

*) Census of Canada 1951. Table 34, 1961. Population. Cat. No. 92—559.

шкільні закони Манітоби дозволяли на організацію двомовних англійсько-українських шкіл, однак брак учителів не давав змоги використати їх. Справа покращала з відкриттям української учительської семінарії у Вінніпегу в 1905 р., перенесеної в 1907 р. до Брендону. Впродовж 11 літ свого існування ця семінарія випустила 120 кваліфікованих учителів, які поклали основи під шкільну й позашкільну освіту українських поселенців. Однак ще навіть в 1910 р. число шкіл на українських колоніях було невиспачальне, щоб уможливити всім дітям шкільне навчання. Велика їх частина виростала без початкової шкільної освіти і збільшувала число неписьменних. Великим ударом для розвитку шкіл в українських поселеннях було знесення двомовних англійсько-українських шкіл і заборона навчання української мови в народних школах. Успішна праця могла бути в школі, що мала українського учителя. Навпаки, де учителем був не-українець, який не потрапив найти духового зв'язку з дітьми, шкільна наука не приносила успіху. Тому, коли мова про велике число неписьменних серед українських сільських поселенців, то в тому не завжди вина тільки їх самих. Зчасом умови шкільного навчання покращали й воно охопила практично всю молодь у шкільному віці. Однак трудні матеріальні умови українських поселенців і високі кошти удержання дитини в міському шкільному осередку та високі шкільні оплати не дали змоги українцям користати з середніх і високих шкіл.

Велику роль в шкільному вихованні відіграли виховні інститути, що починаючи з 1916 року організувалися в більших міських осередках (Саскатун, Едмонтон, Вінніпег), з метою допомогти студіюючій молоді удержанням та опікою. Однак подавляюча більшість українських сільських поселенців звертала свою головну увагу на розбудову сільського господарства, відсуваючи на дальший плян зайняття, що вимагали довголітнього вишколу. Все це треба мати на увазі, коли порівнюємо

рівень шкільної освіти українців та інших національних груп Канади. (Гл. Табл. 17.)

Табл. ч. 17. Рівень шкільної освіти деяких національних груп в Канаді в 1961 р. в віці 25 літ і вище. *)

Національна група		Рівень шкільної освіти у відсотках без почат. середня децю унів.				
		школи	школа	школа	універ.	диплом
Всі групи	100.0	1.7	54.7	44.5	3.3	3.4
У к р а ї н ц і	100.0	6.6	55.2	33.7	2.5	2.0
Жиди	100.0	4.0	32.3	48.3	6.4	8.9
Британці	100.0	0.7	36.5	54.3	4.1	4.3
Поляки	100.0	4.8	55.1	34.1	2.9	3.1
Скандинавці	100.0	0.5	43.0	50.0	3.7	2.8
Голляндці	100.0	0.7	49.1	44.0	3.4	2.8
Німці	100.0	1.3	49.8	43.4	3.0	2.6
Французи	100.0	1.3	60.5	33.7	2.1	2.4
Італійці	100.0	4.0	72.6	21.2	1.1	1.1
Індіанці й Ескімо	100.0	31.5	59.9	8.2	0.3	0.1

Табл. ч. 17а. Рівень шкільної освіти канадських українців у віці 25 літ і вище в 1961 р.

	Всі	Без школи	Початк. школа	Середня школа	Децю унів.	Унів. диплом
Всі	260.130	17.101	143.719	87.646	6.479	5.185
25—44	141.591	280	61.610	70.760	4.920	3.721
45—64	89.303	6.831	64.511	15.307	1.381	1.273
Понад 64	29.236	9.690	17.598	1.579	178	191

В порівнянні з іншими національними групами в Канаді українці мали дуже високий відсоток осіб, які взагалі не ходили до школи. Це переважно старші річники з піонерської доби. Число осіб з університетськими дипломами належить до найнижчих, зaledве 2%, що некорисно порівнюється з жидами, 8.9%. Однак рівень шкільної освіти українського населення виявляє звишкову тенденцію. На це вказує стосунково високий стан відвідування школи, що порівнюється корисно з іншими національними групами. (Пор. Табл. 18.)

*) Census of Canada 1961. Catalogue No. 99—516.

Табл. 18. Відвідування шкіл у віці 5 — 19 літ окремими національними групами Канади в 1961 р. (у відсотках).*)

Всі групи	81.3	Скандинавці	83.5
		Німці	81.5
Українці	84.4	Голляндці	80.6
Жиди	96.3	Італійці	77.7
Поляки	86.5	Французи	75.8
Британці	85.3	Індіани й Ескімо	65.3

Українське приватне шкільництво

Характеристика шкільного виховання не була б повна, якщо б не узгляднити українського приватного шкільництва. Його ціль — дати українській молоді навчання тих предметів, які не входять у програму навчання публічних шкіл, а які для виховання свідомого українця-горожанина Канади є конечні. До них належать: українська мова, українська релігія й обряд, основні інформації з української історії, літератури, культури, географії українських поселень.

Приватні школи можна поділити на повноправні цілоденні, доповняючі та курси.

Цілоденні приватні т. зв. сепаратні школи виконують програму публічних шкіл з додатком навчання релігії та української мови.

Українська Католицька Церква вдержує сім приватних цілоденних шкіл, а саме: 12-клясну школу Непорочного Серця Марії (раніше Школа св. Миколая) у Вінніпегу, основану 1905 р., під зарядом СС. Служебниць, початкову сепаратну школу св. Йосафата в Торонто, зорганізовану в 1961 р. і ведену СС. Служебницями, дві середні школи для дівчат, т. зв. академії, в Йорктоні (з 1932 р.) і в Анкастер, Онт. (зорганізована в 1953 р.). Обі академії під зарядом СС. Служебниць. Українські Брати Християнських Шкіл удержують від 1920 р. середню школу для хлопців Колегію св. Йосифа в Йорк-

*) Census of Canada 1961. Catalogue No. 99—516.

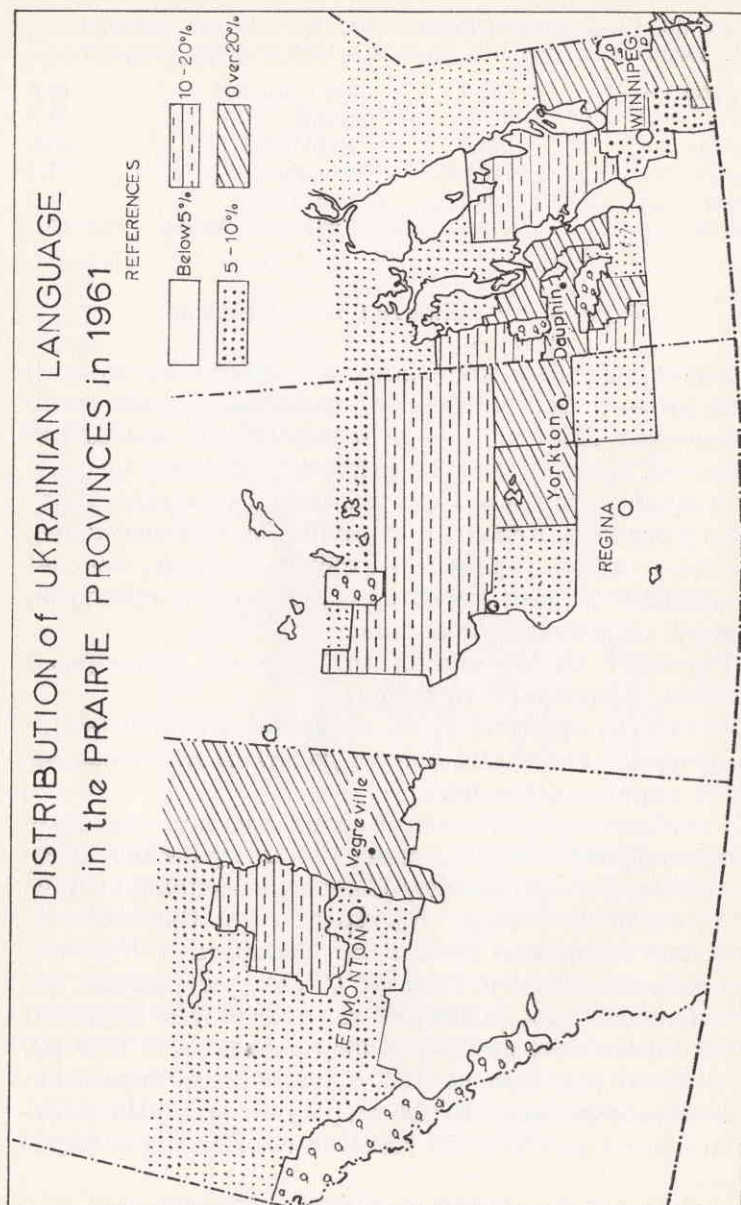


Рис. 13. Українська мова в Зах. провінціях Канади в 1961 р.

тоні, ОО. Василяни середню школу для хлопців Колегію св. Василя В. в Торонто (зорг. 1962 р.), і ОО. Редemptористи Колегію св. Володимира в Робліні, Ман.

Українська Греко-Православна Церква удержує Колегію св. Андрея, асоційовану з Манітобським університетом, при якій працює Богословський факультет.

Доповняючі приватні школи мають завдання навчати українських дітей рідної мови й українознавчих предметів. Вони діляться на початкові і середні.

Початкові доповняючі школи, знані під назвами „Українська Школа”, „Рідна Школа”, і ін. призначені для дітей 6—12 літ. Їх удержують українські церкви і, в меншому числі, світські організації. Їх сітка вистачаючо густа, однак вони охоплюють ледве одну третину українських дітей у шкільному віці. Великим недоліком є брак спільних програм, підручників, одного диспозиційного осередка, а передусім брак співпраці на виховному полі організацій, які удержують ті школи.

Доповняючі приватні т. зв. українознавчі курси, реалізують програму навчання української мови й українознавчих предметів давніх українських гімназій. Їх удержують головню світські організації, СУМ, УНО, відділи КУК і інші.

Крім цілорічних приватних доповняючих шкіл, окремі парафії і світські організації організують вакаційні курси і табори. Число всієї молоді охопленої українськими приватними школами і курсами оцінюють на бл. 30.000, тобто ледве 30% української молоді в шкільному віці.

Зайняття

В розділі „Зайняття” статистика охоплює тільки „продуктивно” зайнятих людей, тобто таких, що помагають продукувати добра, які є предметом торгівлі, одержують винагороду за свою працю і платять податки. З того числа вилучені діти понижче 14 літ, нездатні до

праці старші особи, каліки, як також жінки повище 14 літ життя, які виконують домашню роботу без грошової винагороди.

З усіх 473.337 осіб українського походження в 1961 році до „зайнятих” зачислено 191.680 або 40.5% всієї української людности. В порівнянні з пересічною для Канади відсоток працюючих українців 5% вищий. Пор. Табл. ч. 19.

Табл. 19. Число зайнятих українців у 1961 р. з розподілом на чоловіків і жінок в порівнянні з пересічною для Канади. *)

	Все населення	чоловіки	жінки
Канада			
	18,238.247	9,218.893	9,019.354
Зайняті: число	6,471.850	4,705.518	1,766.332
на сто	35.5%	51.0%	19.6%
Українці			
	473.337	246.520	226.817
Зайняті: число	191.680	135.987	55.693
на сто	40.5%	55.2%	24.6%

В перших десятиріччях поселення подавляюча більшість української людности була зайнята рільництвом. Поруч рільників поступенно зростала кляса робітників: залізничних, будівельних, лісових, гірничих, фабричних. Найчастіше хліборобський поселенець після польових робіт залишав свою ферму під опікою жінки і дітей і сам наймався на працю, де міг її найти. Щойно починаючи від 1930-их років відбуваються великі господарські перемини, які викликали масову міграцію населення з сіл до промислових осередків. Індустріалізація вплинула на перемену суспільної структури населення Канади взагалі, а в тому також українців. Тільки в двох десятиріччях відсоток української рільничої людности зменшився на 33%, з 54% в 1941 р. до

*) Census of Canada 1961. The Canadian labour force. Catalogue No. 99—522.

21% в 1961 р. Той процес ще далеко не закінчений. Сьогодні немає вже групи зайнять, у якій не було б українців. Однак розподіл українців на групи праць ще значно відрізняється від середнього для Канади. Відсоток рільників українців два рази більший від середнього канадського. Число фабричних робітників зросло до висоти числа рільників, хоча ще не дорівнює середньому для Канади. Натомість українці лишилися позаду в професійних заняттях, торгівлі, адміністрації. Розподіл працюючих українців на окремі групи зайнять у відсотках в порівнянні з середніми відсотками для Канади зведено в Табл. 20.

Табл. 20. Розподіл української працюючої людності на групи зайнять у відсотках в порівнянні з середніми відсотками для Канади в 1961 р.*)

Групи зайнять	Канада	Українці
Власництво заведення	8.3%	5.8%
Професійна і технічна праця	9.7	6.6
Бюрова праця	12.9	11.0
Торгівля	6.3	4.7
Служби й розваги	12.3	12.6
Транспорт і комунікація	6.1	5.0
Рільництво	10.0	21.1
Лісівництво	1.2	0.4
Рибальство	0.6	0.1
Гірництво	1.0	1.3
Промисловість	24.1	24.0
Загальні роботи	4.9	5.3
Інші заняття	2.6	2.1

В розподілі на групи занять українці вирізняються високим відсотком рільників. Є основи передбачувати, що рільництво завжди буде належати до головної групи зайнять українців. Наступна таблиця дозволить нам порівняти під тим оглядом українців з іншими національними групами Канади.

*) Census of Canada 1961. Catalogue No. 99—522.

Табл. 21. Розподіл більших національних груп Канади на мешканців сіл, з підподілом на рільників і не-рільників, та міщан у відсотках в 1961 р.*)

Національна група	Всі	Сільське населення		Міське населення
		Рільники	Не-рільники	
Брітанці	28.8	9.4	19.4	71.2
Французи	31.8	12.2	19.6	68.2
Українці	34.8	20.9	13.9	65.2
Німці	38.2	19.4	18.8	61.8
Італійці	5.3	1.2	4.1	94.7
Голляндці	44.4	22.1	22.3	55.6
Поляки	24.0	13.0	11.0	76.0
Росіяни	34.9	17.0	17.9	65.1
Скандинавці	40.1	18.6	21.5	59.9
Жиди	1.2	0.3	0.9	98.8
Інші	23.3	11.5	11.8	76.7
Канада	30.4	11.4	19.0	69.6

Українські професіоналісти

Причини, які утруднювали українським поселенцям дати своїм дітям шкільну освіту, про що була мова в розділі про школи, вплинули на відсталість українців у відсотковому відношенні професійних працівників, зокрема: лікарів, аптекарів, адвокатів, нотарів. Починаючи від 1941 р. зазначається звишкова тенденція в рівені шкільної освіти і в парі з нею зріст числа українських професіоналістів.

Цілі десятистки літ українці залишалися позаду інших національних груп Канади. Однак останні двадцять літ є часом постійного росту числа українських професійних робітників, і це дає добру підставу сподіватися, що в недалекому майбутньому українці зможуть і під тим оглядом корисно порівнятися з іншими національними групами Канади.

В наступній таблиці зіставлено числа українців окремих професій у роках 1941, 1951 і 1961.

*) Census of Canada 1961. Population.

Табл. 22. Українські професіоналісти Канади.*)

Професія	1941	1951	1961
Учителі	1.313	2.235	4.025
Санітари — дипломні	108	357	988
Інженери — професійні	72	322	870
Рисівники	28	225	632
Санітари — у вишкoлі	126	319	437
Лікарські й дентистичні техніки		293	430
Священники	205	280	363
Книговоди й рахівники		163	363
Лікарі й хірурги	59	155	349
Землеміри		94	280
Фармацевти			252
Адвокати й нотарі	38	70	196
Музики і вчителі музики	116	129	182
Суспільні опікуни	12	23	176
Письменники, редактори, журналісти	26	66	165
Хеміки	49	135	158
Дентисти	15	47	147
Інструктори і вчителі (інші)		29	123
Комерційні артисти		65	115
Професори й директори колегій	5	21	82
Фотографи		71	80
Агрономи		48	72
Геологи			59
Декоратори			56
Учителі релігії і церковні працівники	15	15	53
Архітектори	6	27	52
Бібліотекарі	4	13	50
Терапевти		25	42
Монахи	5	25	42
Дістари		17	41
Статистики й актуарі		1	39
Монахині		32	38
Економісти			30
Біологи			29
Остеопати і хіропракти	2	10	24
Оптоместристи й окулісти			23
Артисти й учителі штуки	23		22
Ветеринарі	3	11	21

*) Census of Canada 1941, 1951, 1961. Occupations.

Професія	1941	1951	1961
Судді		1	12
Електронічні програмісти			11
Фізики			9
Інші**)		232	1,436

Великий зріст числа професіоналів у десятиріччі 1951—1961 рр. йде частинно на рахунок приїзду їх великого числа в повоєнних роках.

Загальна характеристика українських імігрантів до Канади в рр. 1896—1914

Урядові дані Статистичного Бюра відносно числа українських імігрантів перед першою світовою війною недокладні. Різниця між ними і дійсним станом сягала кількох десятків тисяч і була видна кожному, хто тою справою цікавився. На жаль, питання дійсного числа українців, що прибули до Канади перед 1914 р. до нині чекає на свою відповідь. Докладні дані можна б дістати тільки на основі перевірки поіменних списків імігрантів, що прибували до Канади. Однак відшукування українських імен серед сотень тисяч прізвищ не тільки пов'язане з великою витратою часу, але може довести до помилок, що звичайно виникають при ідентифікації прізвищ, які бувають іноді перекручені до непізнання і майже завжди з чужими, польськими чи російськими, закінченнями. Таку працю зробив В. Ю. Кисілевський при досліді ранніх українських поселень в Канаді для літ 1895—1900.¹⁾ Залишаючи на боці аналізу прізвищ у

**.) Класифікація в 1941 і 1951 рр. була дещо інша чим у 1961 р., тому для деяких професій нема чисел.

¹⁾ V. J. Kaye. Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900.

списах імігрантів, автор обмежився до статистичних звідомлень Іміграційного відділу Міністерства Внутрішніх Справ для років 1891—1916.²⁾

В річних звітах названого уряду поміщені табелярні зіставлення чисел імігрантів і їх специфікація з уваги на вік, стать, національність, заняття і місце спрямування. Для досліду української іміграції важливі звідомлення іміграційних урядів портових міст: Ст. Джонс, Н. Б., Галіфакс, Н. Ш., Квебек, Кве. і Монтреал, Кве. На окрему увагу заслуговують звідомлення колонізаційного уряду в Вінніпезі, через який переходили імігранти до Західньої Канади і в якому працював український урядовець Кирило Геник-Березовський.³⁾

Треба завважити, що статистичні зіставлення не завжди повні. Іноді бракує розподілу імігрантів за національністю, деколи менші національні групи імігрантів записувано під „інші”. Українців записувано під назвою „галичан”, поруч яких від 1899 р. подибуємо назву „буковинці”. В 1904/05 р. виділено рубрику для „русинів”. Від того року число імігрантів під назвою „русин” зростало. В 1910/11 р. воно дорівняло числові „галичан” і „буковинців”, а в 1913/14 р. на всіх 21.619 українських імігрантів було 18.372 „русинів”, 1.698 „галичан” і 1.549 „буковинців”. У звідомленнях переселеного уряду в Вінніпезі, де працювали німецький перекладач, Гуго Карстенс, і українець, Кирило Геник, „галичан” і „буковинців” підтягано під спільну назву „русин”. В своєму звіті за 1896 рік Гуго Карстенс помістив статтю під заголовком „Русини”,⁴⁾ в якій корисно характеризує українських імігрантів. В звідомленнях переселеного уряду в Вінніпезі находимо перелік українських імігрантів, що персунулися через Вінніпег в рр. 1896—1900, і на їх

²⁾ Sessional Papers. Department of the Interior. Immigration. Reports 1895-1916.

³⁾ V. J. Kaye, *op. cit.*, p. 78f.

⁴⁾ Sessional Papers. Department of the Interior. Immigration. Report for 1903. p. 99.

основі можна поправити числа в звідомленнях іміграційних урядів портових міст, в яких іноді українських імігрантів не виділювано в окремі рубрики.

На основі річних звідомлень Вінніпезького уряду в рр. 1896—1900 зголосилося в ньому 22.538 українських імігрантів. Однак цим числом не охоплено, з незаних причин, усіх українців, що в тих роках поселилися в Західній Канаді, як це можна вносити із звіту іміграційного комісаря, В. Ф. МакКрері за рік 1900 (Вінніпег, 27 серпня 1900 р.), в якому читаємо: „Галичани і буковинці. Цих людей належало б класифікувати з русинами, хоч вони загально знані під назвою „галичан“, і їх приріст сягає бл. 25.000 душ, які поселилися в цій провінції і територіях. З того числа цього року прибуло 4.582.

Дорослі мужчини всі рільники або рільні робітники, які по приїзді зразу осіли із своїми родинами на землі. Галичани тішається успіхом; чоловіки і жінки — працюючий, миролюбний і поступовий елемент нашого населення”. (Sessional Papers. A. 1901. Department of the Interior. Immigration. p. 118). Це друге число зближене до числа 27.036, що його одержав В. Ю. Кий з переліку поіменних списків імігрантів за дані роки. (V. J. Kaye, Early Settlements, p. 372.)

В понижчій табелі зіставлено числа українських імігрантів, які прибували до Канади в окремих роках, календарних від 1896—1899, фіскальних, що зачиналися 1-го липня і кінчилися 30-го червня, 1900/01 до 1905/06, та фіскальних, що починалися 1-го квітня і кінчилися 31-го березня, 1907/08 до 1914/15. Перехідний рік 1900 мав тільки 6 місяців (січень — червень) і перехідний рік 1906/07 тільки 9 місяців (липень — березень). Українські імігранти прибували головно у весняних місяцях. Тому 1906/07 р., якому забракло місяців квітень — червень, виявляє тільки 2 тисячі імігрантів, коли наступний 1907/08 р. аж 17 тисяч.

*Число українських імігрантів до Канади в рр. 1896—1914/15
з розподілом на чоловіків, жінок і дітей
(На основі звідомлень іміграційних урядів)*

<i>Рік</i>	<i>Усіх</i>	<i>Чоловіків</i>	<i>Жінок</i>	<i>Дітей</i>	<i>Без роз- поділу</i>
1896	904	152	120	245	113
1897	4.363	1.282	967	1.110	1.004
1898	5.509	1.338	1.064	1.919	1.188
1899	7.180	1.518	1.363	2.398	1.901
1900 (6 міс.)	4.582	1.397	1.079	2.013	103
1900/01	5.343	1.521	1.123	1.948	751
1901/02	7.116	2.846	1.523	2.454	293
1902/03	10.334	5.076	2.036	3.060	
1903/04	9.325	5.361	1.755	2.209	
1904/05	8.052	5.436	1.195	1.421	
1905/06	7.304	4.778	1.221	1.305	
1906/07 (9 міс.)	2.184	1.442	380	362	
1907/08	17.329	12.227	2.564	2.538	
1908/09	8.339	6.137	1.102	1.100	
1909/10	4.661	2.810	933	918	
1910/11	7.122	5.065	1.157	900	
1911/12	15.268	11.526	2.248	1.494	
1912/13	18.604	13.340	3.218	2.046	
1913/14	21.619	16.157	3.452	2.010	
1914/15	5.938	3.766	1.255	917	

Загальні числа для років 1896—1900 взято із звітів іміграційного уряду в Вінніпезі, в якому нема розподілу на вік і стать. Числа розподілу походять із звітів іміграційних урядів місць висадки, які не подають повних чисел українських імігрантів. Різниця між тими числами подана в окремії колоні.

Приплив імігрантів був нерівномірний. В ньому можна виділити дві хвилі: перша від початку іміграції до 1909/10 р. з вершком 1902/03 р. (10.334) і друга, що охопила роки 1910—1914. Після досягнення кульмінаційного пункту в 1913/14 р. ця хвиля нагло перервалася з причини війни. На такий перебіг іміграції складалися зміни господарських і політичних відносин в Галичині (напр., рілньничий страйк в 1902 р, загроза війни з Росією, тощо), як також зміна можливостей еміграції до З.С.А.

Характерними були також зміни вікової і статевої

структури імігрантів. В початкових роках переселялися цілі родини з великим числом дітей. Від 1902 р. переважало число самотніх мужчин, а в 1910-их роках число мужчин у п'ятеро більше від числа жінок. Причиною того явища лежала передусім у високих коштах транспорту для цілої родини і трудних обставинах піонерського життя. Тому частіше наперед виїздив голова родини, щоб заощадити гроші на купно кращої землі і господарського інвентаря і щойно потім спроваджував рідню. Щоб скорше заощадити потрібну грошову суму, імігранти стали задержуватися в Східній Канаді, головною в Квебеку й Онтарію, де були кращі умови зарібкової праці. Це видно з таблиці спрямування імігрантів.

Розподіл українських імігрантів до Канади в рр. 1910—1914 по провінціях

Рік	Західня Канада				Центр. і Схід. Канада			
	Всіх	Ман.	Саск.	Алта.	Б.К.	Онт.	Кве.	Інші
1900/01	5.274	2.862	2.412			4	7	
1901/02	4.559	2.932	1.613	14		40	5	18
1902/03	7.779	5.408	2.371			67	73	80
1903/04	6.185	5.888	2.297	22		200	717	201
1904/05	6.616	5.513	1.087	16		388	986	61
1905/06	5.122	3.878	870	344	30	535	1.128	227
1906/07	1.335	1.099	148	113	25	339	395	65
1907/08	11.071	8.526	1.333	1.087	125	2.128	3.752	379
1908/09	5.464	3.935	844	607	78	1.148	1.307	
1909/10	2.295	1.388	408	408	91	904	964	90
1910/11	3.678	2.217	753	708	127	1.404	1.784	129
1911/12	7.710	4.845	1.572	1.099	194	3.081	4.212	265
1912/13	8.834	5.855	1.555	1.246	178	4.012	5.349	309
1913/14	9.325	5.914	1.545	1.610	256	5.108	6.916	267
1914/15	2.222	1.651	708	800	63	1.302	1.240	74

Починаючи від 1912 р. більшість імігрантів задержувалися в Онтарію і Квебеку, чим їхали в Західню Канаду. Одночасно із зміною місця спрямування імігрантів мінялися їх склад і ціль. Переважали самотні дорослі люди, робітники, з невеликою домішкою ремісників. Завважається велике число дівчат, що шукали праці в домашній послузі.

ВИСНОВКИ

Праця „Українське Населення Канади” є одною з перших проб аналізу статистичних даних відносно української національної меншини в Канаді.

В наслідок нерозрізнення між поняттями „національне походження” і „державна приналежність” під час загальних списів людности в 1901 і 1911 кількадесят тисяч українців приписано до не-українських рубрик. Частинну поправку зроблено вже 1921 р., включаючи „русинів”, „галичан” і „буковинців” до рубрики „українці”. Одначе десятки тисяч українців були далі включені до австрійців, поляків, росіян і ін. і тільки в останніх двох переписах більшість їх перекинено до властивої рубрики. На основі звідомлень Іміграційного Уряду автор, узгляднуючи природний приріст, зробив оцінку числа українців окремих років перепису населення.

Українські поселенці від самих початків зосереджувалися в Західній Канаді. По першій світовій війні терени поселення поширилися на Онтаріо, Британську Колумбію і Квебек.

В кінці 1930-их років, у зв'язку з моторизацією сільського господарства й розвитком промисловости зачинається переселення з сіл до промислових осередків. Ця міграція триває без перерви по сьогодні.

Переселення до міст поставило українців під сильний асиміляційний вплив домінуючої англомовної групи населення. Її виявом є затрата української мови і релігії. Позитивним явищем є підвищення рівня формальної освіти, збільшення числа професійних працівників та включення українців у всі ділянки життя держави.

R E S U M E

This booklet deals with the geographical distribution and demographic characteristic of the Ukrainian population of Canada.

Under separate headings the author discusses the following topics: periods of the Ukrainian immigration to Canada, number of immigrants and their social composition, distribution of their rural and urban settlements, sex ratios, age groups, language, religious denominations, education, occupation and profession. Special attention has been paid to the changes in their distribution and their demographic structure from one decade to another.

The work has been based mainly on official sources, particularly the statistical material from decennial censuses and annual reports of the immigration and colonization authorities of the former Department of the Interior and its successor, the Department of Citizenship and Immigration. Other sources and selected literature, used as references, are listed at the end of the paper.

Numerous tables, maps and diagrams are used as documentation.

**
*

The Ukrainian immigration to Canada, which started in 1892, can be divided into three periods, separated from one another by the years of two world wars. Each period is characterized by a substantially different class of immigrant, particularly with regard to education, status and ambition.

The immigrants of the first period (1891-1914) consisted of peasant farmers from the provinces of Galicia, Bukovina and Transcarpathia, which before the First World War formed an integral part of Austro-Hungary and, to a smaller extent, from Ukrainian territories remaining under the Russian domination. These Ukrainian immigrants had very limited financial means and were mostly illiterate. They came to Canada with the hope of acquiring their own land and social justice, and thereby giving their children a better future, than that they had them-

selves. A large part of them settled on virgin lands in western Canada, establishing their colonies along a 1200 mile belt, stretching from south eastern Manitoba to the Peace River region in Alberta. This belt forms the backbone of Ukrainian rural settlements. A smaller number, lacking the necessary basic means to start farming, found employment as farmhands and general labourers on railways, construction, mines and other areas where hard manual work was done, in order to earn money, so that they could go farming. The immigrants were praised by Canadian authorities for their industry, thrift and quick adaptation to their new surroundings. Due to their hard work, endurance and perseverance they succeeded in putting many million acres of virgin land under cultivation and in contributing largely to the opening of the Canadian West.

The immigrants of the second period (1922–1939) also consisted mainly of rural people, but they were not illiterate as the first wave was. This group included a number of skilled workers, tradesmen and educated people, war veterans of the Ukrainian Army, and some immigrants with a substantial amount of money. Some of them settled permanently on farms. A major part, however, was inclined to city life, taking employment in industry, services and as organizers of their own enterprises. They joined the first settlers and helped them in organizing social and cultural life throughout Canada.

The third period of Ukrainian immigration began in 1946/47 after the Second World War. The immigrants of this period were mainly political refugees of all the social layers and regions of Ukraine. In this group were a significant number of professional and business men, who integrated into the Canadian way of life and made a great impact on the Ukrainian communities in Canada.

The exact number of Ukrainians immigrating to Canada never has been known, since the immigrants of the first period were classified mostly according to state or region they came from. Official data of earlier censuses were not correct and estimates of various authors vague. To establish the number of immigrants of the first period the author calculated it from data

released by the Department of the Interior. According to it (Report of J. O. Smith, Commissioner of Immigration, Winnipeg, to the Secretary of the Department of the Interior, Ottawa, of February 1, 1901. Comp. V. J. Kaye. Early Settlements, p. 361) the total of Ukrainians, reported in Winnipeg in the years 1893-1900, was 27,036. On the basis of annual reports of the Immigration Office, the number of Ukrainian immigrants in the years 1900-1914, was reported at ports of entry to be 148,538. Altogether 175,574 persons. This figure does not include many thousands of Ukrainians, who on their arrival were listed as "Austrians N.E.S.", "Hungarians N.E.S." and „Russians N.E.S." This later figure, if added to the first, would indicate the number of Ukrainian arrivals being in excess of 200,000.

During the second period of immigration about 68,000 Ukrainians came to Canada, and after the Second World War (1946-1961) over 37,000. Allowing for at least 1% natural annual increase and for a minimum 10% of Ukrainians included among Austrians N.E.S., Hungarians N.E.S., Russians N.E.S. and, after the First World War, for Polish and Rumanian groups, we get a fairly good estimates of Ukrainians in the years of censuses. In comparison with official data these minimal estimates appear to be as follows:

<i>Year</i>	<i>Official datum</i>	<i>Minimal estimate</i>
1901	5,682	32,600
1911	75,422	140,200
1921	106,721	223,600
1931	225,113	315,800
1941	305,929	355,600
1951	395,043	424,100
1961	473,327	473,300

The adjustment above was made to agree with the census data of 1961. In reality, the number of Ukrainians in 1961 was much greater, as it may be concluded from the 56,744 persons, who reported the Ukrainian as their mother tongue but were not listed as Ukrainians.

According to the Census of 1961 Ukrainians constituted the largest Slavic group in Canada and formed 2.6% of the total population. They ranked sixth as a distinct ethnic group in Canada, and second and the third in the Prairie Provinces (Comp. Tables Nos. 1 and 3). Their percentage of the total population reached its maximum (2.8%) in 1951 and decreased since then because of discontinuity of immigration from Europe.

Since the beginning of immigration Ukrainian concentration has been mostly in the Prairie Provinces. At the end of 1930's, due to intensive motorization of farming, and development of industry, there started a strong migration of rural population to the cities and towns, particularly, to the industrial centres of Ontario. This migration affected geographical distribution of Ukrainians and resulted in pronounced changes in their social structure, as it is reflected in census data. However, in spite of migration from rural areas to urban centres and a consequent drop of rural settlers from 70% in 1931 to 35% in 1961 (Tabl. No. 5) the proportion of Ukrainians in the rural districts remains unchanged, since this internal migration is a general phenomenon and Ukrainians are lagging. Their holdings, in many cases, show even an increase due to acquiring lands of their neighbours. The distribution of Ukrainian rural population in proportion to the total in 1961 is shown on the map (Fig. 8).

A larger part (67%) of Ukrainian urban population is concentrated in great cities, whose distribution is presented on the map (Fig. 10). Bigger centres with 1000 and more Ukrainians are listed in the Tabl. No. 7.

The distribution of the Ukrainian labour force with regard to occupation is shown in Table No. 17. In comparison with the average for Canada Ukrainians show twice as large a percentage of farmers, but a much smaller percentage of owners, managers, professionals and merchants. Although the number of Ukrainian professionals doubled since 1941 (Comp. Table No. 20), they are lagging in such lucrative professions as physicians, druggists, lawyers, architects.

However, occupation of Ukrainians in teaching profession and military service is above the Canadian average.

The migration to cities created better facilities for education. Nevertheless, Ukrainians show a high percentage illiteracy among older people, who in their school age during pioneering years were lacking school facilities. Negative impacts of the city life are the loss of mother tongue and defection from Ukrainian traditional relations. However, Ukrainians struggle with a good result to retain their identity.

БІБЛІОГРАФІЯ

Джерела:

Dominion Bureau of Statistics. Census of Canada. Years: 1901, 1921, 1931, 1941, 1951, 1961.

Canada. Sessional Papers, Department of Interior (Immigration). Annual Reports.

Canada. Department of Citizenship and Immigration.

Governments of Manitoba, Saskatchewan and Alberta. Report of Investigation by Bureau of Social Research. Ukrainian Rural Communities. Director: J. S. Woodsworth. Winnipeg, Manitoba, 1917. Mimeographed folio.

Д-р О. Олеськів. Про вільні землі. Вид. Т-ва „Просвіта”, Львів, 1895.

———. О еміграції. Видання О-ва ім. М. Качковського. Львів, 1895.

Пропам'ятна Книга Поселення Українського Народу в Канаді, 1891—1941, уложена українськими католицькими священиками під проводом свого єпископа. Йорктон, Саск. 1941.

Пропам'ятна Книга Українського Народного Дому у Вінніперу. Вінніпер, 1949.

У Христовім Винограднику. Альманах Торонтонської Епархії. Торонто, 1964.

Войценко, Ольга. Літопис Українського Життя в Канаді. Вид. Спілка „Тризуб”. Томи I—III. Вінніпер, 1961—1965.

Література:

Dawson, C. A. and Younge, E. R. Group Settlement, Ethnic Communities in Western Canada. Canadian Frontiers Settlement. Vol. VII. Toronto, 1936.

England, Robert. The Colonization of Western Canada: A study of Contemporary Settlements (1896—1934). London: King and Son, Ltd., 1936.

Hurd, W. Burton. Racial Origins and Nativity of the Canadian People. A Study based on the Census of 1931 and Supplementary Data. Ottawa, Dominion Bureau of Statistics, 1934.

Kaye, V. J. Early Ukrainian Settlements in Canada, 1895-1900. Toronto, 1964.

Skwarok, J., O.S.B.M. The Ukrainian Settlers in Canada and their Schools. Edmonton, Alberta, 1960.

Тесля, Іван. Канадійські українці в світлі матеріалів перепису людности Канади 1951 р. Бюлетень Н.Т.Ш.—Торонто. Матеріали IV-ої Наукової Конференції НТШ—Торонто, 1953.

———. Розселення українців у Канаді. Альманах Золотого Ювілею 1905—1955 Українського Запомогового Братства св. Ніколая в Канаді. Вінніпег, 1957.

———. Канада. В Енциклопедії Українознавства НТШ. Том III, стор. 932-948. Париж-Нью Йорк, 1960.

Чумер, Василь А. Спомини про переживання перших переселенців в Канаді. Едмонтон 1892—1942.

Young, C. H. The Ukrainian Canadians: A Study in Assimilation. Toronto, 1931.

Yuzyk, Paul. The Ukrainians in Manitoba: A Social History. Toronto, 1953.

ЗАВВАГИ ДО ТЕКСТУ.

На стор. 35 рис. 11 до колони вікової структури українського населення в Канаді в році 1951 треба додати:

1. Українці, що їх рідна мова інша чим українська.

До колони, що відноситься до 1961 р., треба додати:

2. Особи, що подали українську мову як свою рідну, але неукраїнську національність.

На стор. 60 у таблиці „Розподіл українських емігрантів до Канади в рр. 1910—1914 по провінціях”:

Колона „Всіх” є зайва. Надписи „Західня Канада”, „Центральна і Східня Канада” є теж зайві, бо головні провінції, заселені українцями, є названі індивідуально.

